

SUURE-JAANI KIHELKOND JA VABADUSE RISTI VENNAD

Jaak Pihlak, Viljandi Muuseumi direktor

Käesolev kirjutis on kuues sarjast, mis on pühendatud Viljandimaaga seotud Vabadusristi kavaleridele. Artiklite aluseks on kihelkondlik jaotus. Seni on ilmunud ülevaated Kõpu, Tarvastu, Paistu, Karksi ja Kolga-Jaani kihelkonnaga ühendust omanud ristivendadest. Järgnevas artiklis leiavad käsitlemist mehed, kellel oli kokkupuuteid Suure-Jaani kihelkonnaga.

Eesti Vabaduse Rist ehk Vabadusrist (VR) on riiklik teenetemärk, mida annetas Vabariigi Valitsus Vabadussõjas osutatud sõjaliste teenete, lahingutes üles näidatud isikliku vapruste ja mitmesuguste tsiviilteenete eest. Samuti anti see kõrge orden Verduni linnale ning Prantsuse, Inglise ja Itaalia Tundmatule Sõdurile. Lisaks on Vabaduse Rist tsiviilteenete eest antud 1924. aasta 1. detsembri mässu mahasurumisel silma paistnud 10 mehele.

Aastatel 1919–1925 määrati üldse kokku 3 224 Vabadusristi (ET 2000: 429). Selle ordeni tegelikke saajaid oli aga natuke vähem, 3 134, sest mitmele mehele on antud kaks või isegi kolm Vabadusristi. Neist umbes 2 050 olid Eesti kodanikud ja ülejäänud välismaalased (EVKR 1997: 7–8). Tänapäevaks on otsene seos selle teenetemärgi kandjatega katkenud, sest 6. oktoobril 2000 suri Karl Jaanus, viimane Vabaduse Risti kavaler. Ta maeti sõjaväeliste austusavalduste saatel Pilstvere kalmistule.

Nimetatud ordeni pärvinud Eesti kodanikest ligi 300 isikut pärineb ajalooliselt Viljandimaalt. Kui siia hulka arvata ka endise Pärnumaa Karksi ja Halliste kihelkond, mis praegu on Viljandimaa osad, siis kasvab arv oluliselt. Lisaks veel need, kes hiljem sidusid oma elu selle kandiga, olid siin teenistuses või puhkavad Viljandimaa mullas (EVKR 1997: 13–15).

Kuna järgnevas loos on tegemist isikutega, kes mingil ajal omasid sõjaväelisi aukraade, siis ei saa mööda minna väikesest selgitusest. Vabadussõja ajal kasutati üldiselt tsaaririigiaegset auastmestikku. Suuremad muudatused leidsid aset alles rahuajal. Nii nimetati näiteks 1922. aasta novembris senised polkovnikud ümber kolonelleideks ja alampolkovnikutest said kolonelleitnandid, juurde loodi majori auaste. Ühtlasi nimetati polgud rügementideks ja roodud kompaniideks.

Jaauarist 1924 kaotati ära alamkapteni aukraad, nimetades see ümber kapteniks. Ühtlasi ülendati kõik aktiivteenistuses olevad lipnikud nooremleitnantideks (RT 1922, nr 139: 675; RT 1924, nr 37/38: 298). Oluline muudatus reakoosseisu aastmestikus tehti veel 1939. aastal, kui allohvitserkonna puhul võeti kasutusele mõisted seersant ja veebel (EETK 1940: 74). Viimane iseseisvusaegne olulisim muudatus aukraadide asjus leidis aga aset vahetult enne Nõukogude okupatsiooni. Sõjavägede Ülemjuhataja otsusega aprillist 1940 ülendati ühe astme võrra kõik aktiivteenistuses, reservis või erus olevad allohvitserid ja sõdurid – Vabaduse Risti kavalerid (ERA, f. 673, n. 2, s. 764, l. 6).

Järgnevalt olgu toodud ka lühikene ülevaade ka piirkonna ajaloost, mille sangaritest käesolev lugu kõneleb. Suure-Jaani kihelkond moodustus arvatavasti Sakala muinasmaakonnas omaette kihelkonna, mille keskne linnus asus Lõhaveres. 13.–16. sajandil kuulus Suure-Jaani ala Viljandi komtuurkonda. Siinne kirik ehitati 13. sajandi keskpaigas ning on vanimaid Viljandimaa kirikuid. Keskajal kandis kihelkond nime Walle (Valula kirikuküla järgi). Kirikut nimetati aga Püha Johannese kirikuks (teade 1428). Eristamaks Johannesele pühendatud kaht naaberkihelkonda, hakati hiljem läänepoolset suuremat nimetama Suure- ja väiksemat idapoolset Väike- ehk Kolga-Jaaniks.

Kihelkonna keskuseks kujunes 19. sajandi lõpul kiriku juurde tekkinud Suure-Jaani asula. 1923. aastal lahutati see Taevere vallast ning sai alevi õigused. Alates 1938. aastast on Suure-Jaani linn. Kuid esimesed teated sellel kohal paiknenud asumist pärinevad juba 1423. aastast, siis kandis ta Valula küla nime (*to dem Valle*). Aastatel 1950–1959 oli Suure-Jaani linn samanimelise rajooni keskuseks (EE 1996 IX: 41).

Kuni 1925. aastani, mil kirikukogudused muutusid maaga mitte seotud usuühinguiks, olid kihelkonnad mõneti ka omavalitsusüksuse funktsioonides, kuigi juba üle poole sajandi oli riiklikult sätestatud asjaajamine valdades.

Suure-Jaani kihelkonna rahvastikust valdav osa olid luteri kiriku liikmed. 19. sajandi keskel siirdus majandusliku kasu lootuses osa talurahvast apostlikku õigeusku. Siiski jäi ka hiljem nende osa kihelkonna kogu rahvastikust alla 10% (Viljandimaa II 1940: 76).

Juba 1866. aastal, kui võeti vastu vallaseadus ja valdadest said riiklikud haldusüksused, algas hoogne mõisavaldade liitmine. 19. sajandi teisel poolel oli Suure-Jaani kihelkonna alal kaksteist valda: Aimla, Enge

(ka Ängi), Jaska, Lahmuse, Lõhavere, Navesti, Olustvere, Reegoldi (ka Reeguldi), Sürgavere, Taevere ja Vastemõisa vald ning Suure-Jaani kirikuvald. Neist Aimla, Jaska ja Olustvere liitusid 1876. aastal Olustvere vallaks. Kuid sellega asi veel ei lõppenud. Olustvere vallaga ühendati 1897. aastal Reegoldi ja 1899. aastal Navesti vald. Juba 1892. aastal liitusid Sürgavere ja Lõhavere ühiseks Sürgavere vallaks. Aastal 1997 kujunes Taevere, Lahmuse, Enge ja Suure-Jaani kirikuvalla ühendamiselt ühtne Taevere vald. Ainukesena jäi liitumistest kuni 1939. aastani puutumata Vastemõisa vald, mille küljest küll aegade jooksu läks alasid naabervaldade külge.

Kuid samas asus Suure-Jaani kihelkonnas näiteks Viljandi kihelkonna Viljandi valla Vanamõisa küla. Selle küla elanikud olid üldjuhul Suure-Jaani kiriku liikmed. Samas ulatusid mõne Suure-Jaani kihelkonda kuuluva valla maad ka teiste kihelkondade aladele. Nõnda asus Sürgavere valla lõunapoolne osa (Kookla, Pilustvere ja Võistre külad) Viljandi kihelkonnas. Olustvere vald aga lausa kahes kihelkonnas, paiknedes Auksi külaga Viljandi kihelkonnas ning Särгла piirkonnaga Pilistvere kihelkonna maal.

Pärast 1939. aasta üldist omavalitsuste reformi likvideeriti Sürgavere vald, mis jagati Taevere, Olustvere, Vastemõisa ja Viljandi valdade vahel. Vastemõisa vald sai juurde Metsküla piirkonna Kõpu kihelkonnast. Piiri- ja maa-alade muutusi toimus ka teistel valdadel.

Nõukogude okupatsiooni ajal korraldati senine haldusjaotus täielikult ümber. Nii moodustati 1945. aasta septembris Olustvere valla territooriumil paralleelselt Aimla, Olustvere ja Tääksi külanõukogud; Taevere valla aladel Arjadi, Maltsaare, Kaansoo ja Sürgavere kn ning Vastemõisa vallas Ketuküla, Metsküla ja Vastemõisa kn. Kuid 1950. aasta septembris kaotati maakonnad ja vallad ning loodi arvukalt rajoonid ja külanõukogusid. Endisest Olustvere, Taevere ja Vastemõisa valdade kümnest külanõukogust ja Suure-Jaani linnast said Suure-Jaani rajooni osad. Aastatel 1952–1953 oli see piirkond Pärnu oblasti koosseisus. Muudatus toimus ka 1954. aasta juunis, kui kadusid Aimla, Maltsaare, Sürgavere, Ketuküla, Metsküla külanõukogud. Jaanuaris 1963 likvideeriti Suure-Jaani rajoon ning selle koosseisus olnud Suure-Jaani linn (linna nimetus), Arjadi, Olustvere, Tääksi ja Vastemõisa kn liideti Viljandi rajooniga. Likvideeritava Kaansoo kn idapoolne osa läks Viljandi rajooni Arjadi kn külge. Muutus toimus ka

1960. aasta septembris, kui Arjadi ja Olustvere kn liitmisel moodustati Suure-Jaani kn ning Tääksi kn nimetati ümber Olustvere külanõukoguks. Juulis 1972 liideti Suure-Jaani külanõukogust Suurejõe kolhoosi maad Pärnu rajooni Väandra kn-ga (Uuet 2002: 115–117, 141, 157, 172, 177–178, 182, 201).

Eesti taasiseseisvudes said Suure-Jaani linn ning Olustvere, Vastemõisa ja Suure-Jaani vallad omavalitsuse staatuse ning moodustasid Suure-Jaani kihelkonna, välja arvatud Kaansoo kant, mis kuulub nüüd Pärnumaa Väandra valla koosseisu.

Kihelkonna majanduselu elavdas Mõisaküla–Viljandi–Tallinna raudtee, mis läbis Sürgavere ja Olustvere valda, kus olid ka vastava nimega raudteejaamad. Haridusasutusena oli iseseisvusaastail silmapaistval kohal Olustvere mõisas paiknenud põllutöökeskkool. Vaimusuurustest on Suure-Jaani kihelkonnast pärit mitu väärikat tegelast. Olgu siin ära mainitud kunstnik ja rahvuslik tegelane Johann Köler, heliloojatest Mart Saar ning Kappide dünastia, kirjanikest nimekaimana Albert Kivikas, kelle sulest pärineb Vabadussõja-aineline suurteos “Nimed marmortahvilil”.

Pärast Vabadussõda ei unustanud kohalik rahvas omi sangareid. 1926. aastal püstitati Suure-Jaani kiriku naabruses platsile kihelkonnas langenutele mälestussammas, millel on kujutud muinasvanemat Lembitut. Sammas purustati 1941. aastal kommunistide poolt, kuid korrastati Saksa okupatsiooni ajal. Uuesti purustati see 1950. aastal. Monument taastati 1990. aastal algsel kujul endisel kohal. Sambale lisaks avati 1928. aastal Olustvere vallamajas sealse valla Vabadussõjas langenute mälestustahvel. Ka see hävitati Nõukogude okupatsiooni ajal ning on senini taastamata. Ka Taevere vald plaanis oma langenutele tahvli valmistada, kuid tõenäoselt see plaaniks jäigi (Piir 6: 28–31).

Suure-Jaani kihelkonnaga arvestataval moel seoseid omanud Vabadusristi kavalere on praegustel andmetel 38 meest. Kuid lisaks veel mõned, kes käesolevas artiklis käsitlemist ei leia. Nii on teadmata, mis ajal elasid siinkandis Vabadussõjas langenud Johannes Pormann ja Hendrik Riidolin. Suure-Jaani kirikus on laulatatud Jüri Kallmann ja Karl-Julius Soomann. Oma vanemate päritolu tõttu võiks siinse kandi-ga seotuks lugeda selliseid kõrgeid Vabaduse Risti kavaleridest ohvitse-re, nagu kindralmajor Aleksander Tõnisson, kolonel Julius-Alexander Taeker ja kolonelleitnant Aleksander Kulgver (end Kulbusch).

Suure-Jaani kihelkonnas on teadaolevalt sündinud 20 kavaleri ja lisaks veel 1 mees, kelle sünnikoht oli küll Viljandi vallas, kuid kuulus kiriklikult Suure-Jaani kogudusse.

Neist on Suure-Jaani luteri usu kirikus ristitud 15 meest: Karl Hansen, Jüri Jürgen, Mart Jürine (end Jürgen), Hans Kink, Ants Käspre (end Hans Käsebier), Karl Lipand, Jüri Naelaste (end Nanelson), Jaan Olev (end Rinaldi), Jaan Puusild, Gustav-Oskar Reimann, Hans Rõuk (ka Rauk), Jaak Tammperre (end Tiss), Hendrik Vahtramäe, Tõnis Virula (end Ventsel) ning Jaan Paap, kes oligi see Viljandi vallas sündinu.

Suure-Jaani apostliku õigeusu koguduses said püha sakramendi 6 kavaleri: Tõnis (end Dionisi) Meiner, Jaan (end Joann) Männik, Jaan Neem (end Ivan Neimann), Jüri Randla (end Georgi Bachmann), Jaak Vendla (end Jakov Feldmann) ja Tõnis Vendla (end Dionisi Feldmann).

Mujal sündinutest tulid Viljandimaa teistes kihelkondades ilmale 8 meest. Nii vaatas Tarvastu kihelkonna Tarvastu vallas esmakordselt maailma Jakob Koitla (end Teikes), Paistu kihelkonna Öisu vallas Johan Piir, Kõpu kihelkonna Suure-Kõpu vallas Johan Tammiste (end Tiidemann), Pilistvere kihelkonna Imavere vallas Artur Viilip ja sama kihelkonna Arussaare vallas August Rebane ning Viljandi kihelkonna Viljandi vallas Villem Männik, Jaan Tõnisson ning lisaks juba mainitud Jaan Paap.

Pärnumaa Karksi kihelkonna Polli vallas sündis Hans Aarna (end Abram), Vändra kihelkonna Uue-Vändra vallas koguni 3 meest: Jaan Helm, Martin Kullasepp ja Juhan Lõhmus; Saarde kihelkonna Kilingi vallas 1 kavaler: Victor-Adalbert-Osvald Kivirand (end Kreuzstein) ning Pärnu-Jaagupi kihelkonna Vee vallas Mihkel Nõmmik. Järvamaa Türi kihelkonna Kirna vallas Jüri Grünberg ja Oisu vallas Jüri Schvede. Tartumaa Võnnu kihelkonna Võnnu vallas Artur Tenno ning Tallinna linn oli sünnipaigaks Alfred-Leopold Kolvikole.

Vaadeldes Vabadusristi kavaleride sünde Suure-Jaani kihelkonna valdade lõikes, siis kõige enam, kokku 9 meest, tulid ilmale Vastemõisa vallas. Olustvere ja Sürgavere vallad olid sünnikohaks kumbki 4 kavalerile, Taevere vald 2 mehele ja Lahmuse vald, mis mõni aasta hiljem liideti samuti Taeverega, oli 1 ristivenna sünnipaik.

Rõhuv osa Vabaduse Risti vendadest olid luteriusulised. Lisaks eelpool mainitud 6 kavalerile oli apostliku õigeusu koguduse liikmeks veel A. Rebane ja abielludes vahetas usutunnistust J. Tammiste.

Enamiku siinse kandiga seoseid omanud Vabadusristi kavalere kandis elu mujale. Suure-Jaani kanti jäid elama või olid silmapaistva aja selle paigaga seotud: K. Hansen, J. Helm, J. Jürgen, V.-A.-O. Kivirand, J. Koitla, M. Kullasepp, J. Lõhmus, T. Meiner, J. Männik, V. Männik, J. Naelaste, J. Neem, J. Olev, H. Rõuk, J. Schvede, J. Tammiste ja J. Tammperere.

Paljud ristimehed leidsid elukoha mõnes teises Viljandimaa piirkonnas, mujal Eestis, olid represseerituina Venemaal või siirdusid sunnilt välismaale.

Nii tegutsesid Viljandi linnas pikemat aega G.-O. Reimann, H. Aarna ning A. Tenno, kellel oli arvestatavaid elulõike seotud ka Tallinna ja Tartu linna ning Pärnu rajooniga. Nii jäi H. Aarna, J. Naelaste, J. Schvede kui ka A. Tenno elust kaalukas osa Venemaa vangilaagritesse. Põlistvere kihelkonna Kabala, Kõo ja Imavere valdades ning Võhma asulas elasid J. Grünberg, A. Rebane, H. Kink ja A. Viilip. Neist kaks viimast olid pikemat aega ka Siberi vangilaagrites. Paistu kihelkonna Heimtali ja Loodi kant sai mõneks ajaks koduks J. Tõnissonile. Pärnumaa ja Pärnu linnaga sidusid oma saatuse T. Vendla, M. Jürine ja T. Virula. Tartu linnas elasid ja tegutsesid K. Lipand ja A. Käspre, kes asus hiljem Harjumaale Kuusiku mõisa. Tartu rajoonis elas pärast Siberi-aastaid pikemat aega J. Naelaste. Tallinn oli elu- ja töökohaks sellistele meestele, nagu A.-L. Kolviko, J. Puusild, J. Randle, H. Vahtramäe, J. Vendla ja M. Nõmmik. Viimati nimetatud pidi aga oma elu viimase järgu veetma pagulasena Rootsismaal.

Kavaleride kooliharidus kujunes üpris erinevaks. Suur osa neist lõpetasid vaid vallakooli, osa ka kihelkonna- või linnakooli. Üks osa omandas erialase hariduse, nagu K. Hansen ja T. Virula, kes sai vastavalt Paide linnakooli pedagoogilistel kursustel ja Rakvere Õpetajate Seminaris kooliõpetaja kutse, M. Nõmmik lõpetas Kroonlinnas Mereinseneride kooli ning J. Tõnisson nõutas teadmised Pensas maamõõtjatekoolis.

Kõrgema hariduseni jõudis samuti mitu kavaleri. Esimese maailmasõja eel lõpetas Saksamaal Bonn-Poppelsdorfi Põllumajanduse Akadeemia V. Männik ja Tartu Ülikooli arstiteaduskonna G.-O. Reimann. Ka H. Vahtramäe õppis Tartu Ülikoolis ning lõpetas Moskva Ülikooli õigusteaduskonna enne sõda. Pärast Vabadussõda omandas diplomi Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonnas A. Käspre. Eesti Kõrgema Sõjakooli diplomi pälvis A. Tenno.

Nimetatutest kuulusid Eesti Üliõpilaste Seltsi liikmeskonda A. Käspre ja H. Vahtramäe ning algul ka G.-O. Reimann, kes siirdus peatselt korporatsiooni Sakala, kuhu hiljem kuulus ka A. Tenno.

Ohvitseri aukraadini jõudis 14 meest. Vene sõjakoolides või väeosa-de juures teenides ülendati neist ohvitserideks K. Hansen, V. Männik, M. Nõmmik, J. Puusild, G.-O. Reimann, A. Tenno, J. Tõnisson, H. Vahtramäe, A. Viilip ja T. Virula. Vabadussõja ajal tõsteti ohvitseri asetäitjateks isikliku vapruste ja sõjaliste teenete eest H. Aarna, J. Randla, J. Tammperre ja J. Vendla. Neist J. Randla ja J. Vendla omandasid hiljem ohvitserile vajalikud teadmised.

Kõrgeima sõjalise aukraadini jõudis H. Vahtramäe, kes vahe-tult pärast Vabadussõda ülendati polkovnikuks, hilisem kolonel. Kolonelleitnantideks said A. Viilip ja A. Tenno. Kaptenmajoriks ülen-dati M. Nõmmik ja majori aukraadi sai G.-O. Reimann. Kapteniteks tõusid K. Hansen, J. Puusild, J. Tõnisson ja T. Virula. Vanemleitnandi aukraadi pälvis J. Vendla ning leitnandi J. Randla.

Nimekatest Suure-Jaaniga seotud Vabaduse Risti vendadest vää-rib äramärkimist A. Käspre, kes oli põllumajandusteadlane ja Kuusikul asunud Riigi Põllutöökatsejaama juhataja, Olustvere Eesti Aleksandri Põllutöökeskkool juht V. Männik, Tallinna Merekooli juhataja M. Nõmmik ning H. Vahtramäe, kes aastaid oli Tallinn-Harju Rahukogu esimees ja hiljem juhtis Kohtukoja tsiviilosakonda. Sõjandusalal paistsid silma Viljandis paiknenud 5. Suurtükiväegrupi ülem kolonelleitnant A. Tenno, Piirivalve ülema abi kolonelleit-nant A. Viilip, Vabadussõjas 3. Diviisi arstina tegutsenud major G.-O. Reimann ning Vabaduse Risti II liigi 2. järguga autasustatud K. Lipand.

Heitkem pilk ka väeosadele, kus kavalereid Vabadussõja ajal Vabadus-ristid välja teenisid. Rõhuv enamus neist oli jalaväeosades. Kõige enam, kokku kaheksa, teenis Sakala Partisanide Pataljonis (J. Helm, V.-A.-O. Kivirand, T. Meiner, J. Männik, J. Neem, J. Paap, J. Piir, J. Schvede). Teistes üksustes oli vähem kavalere. Näiteks 3. Jalaväepolgus oli neid neli (J. Grünberg, H. Kink, M. Kullasepp, A. Rebane), 7. Jalaväepolgus kaks (J. Tammiste, T. Vendla), 9. Jalaväepolgus samuti kaks meest (H. Aarna, T. Virula), 2. Jalaväepolgus kaks (J. Koitla, A. Viilip), 6. Ja-laväepolgus üks (J. Randla), Kuperjanovi partisanide ridades üks (J. Olev), *Scouts*-väeosas üks (A.-L. Kolviko) ning Tartu Vabatahtlike

Pataljonis, hilisemas 8. Jalaväepolgus, üks kavalier (A. Käspre). Ratsapolgus teenis M. Jürine. Laiarööpmelisel Soomusrongil nimiga Kapten Irv teenisid K. Hansen ja K. Lipand. Laiarööpmelisel Soomusrongil nr 2 (lühend: Lr. Sr. nr 2) oli J. Tammperre ning Lr. Sr. nr 3 peal J. Jürgen. Kitsarööpmelisel Soomusrongil nr 2 teenis J. Lõhmus. Soomusrongide Divisjoni Tagavarapataljoni rooduülemaks oli J. Puusild. Suurtükiväes teenis kaks meest: J. Tõnisson Väljapatarei nr 2 ning A. Tenno Väljapatarei nr 10 ohvitseridega. Varustusvalitsuses oli ametis V. Männik ning 3. Diviisi arstina tegutses G.-O. Reimann, kes varem oli ka 2. Jalaväepolgu arstiks. Kolonel H. Vahtramäe oli Vabadussõja ajal Sõjaväeringkonnakohtu alaline liige, eelnevalt olles ka 7. Jalaväepolgu ülem ja Sõjavägede Ülemjuhataja Staabi käsundusohvitser. Meremeestena teenis 4 kavalieri: M. Nõmmik miiniristlejal Lennuk ning J. Vendla miiniristlejal Vambola, kust läkitati Aegna saare soomustorni ja Rannapatarei komanderiks. Suurtükilaeva Lembit peal teenis J. Naelaste ning Peipsi Laevastiku Divisjoni suurtükilaeva Uku komanderiks oli H. Rõuk.

Väljaantud Vabadusristidest enamiku moodustasid isikliku vapru-se madalama astme, s.o Vabaduse Risti II liigi 3. järgu ordenid. Kuid K. Lipand pälvis lisaks veel ka II liigi 2. järgu, mida on üldse antud välja 29 korral. Sõjaliste teenete Vabaduse Risti I liigi 2. järgu said G.-O. Reimann ja H. Vahtramäe. Sama liigi 3. järk omistati kuuele kavalerile (V. Männik, J. Puusild, J. Randla, A. Tenno, J. Tõnisson, J. Vendla). Neist J. Tõnissoni vääristati lisaks ka II liigi 3. järguga. Meie lõuna-naabritelt sai J. Puusild nende vabadusvõitluses osalemise eest Läti Karutapja ordeni 3. järgu. Esimese maailmasõja ajal oli H. Vahtramäe pälvinud ka Georgi ordeni 4. järgu. Postuumselt sai Vabaduse Risti Jaan Paap.

Vabadussõjas osutatud sangaritegude eest anti “tasuta maa normaaltalu suuruses” 13 kavalerile. Nendeks olid K. Hansen, H. Kink, V.-A.-O. Kivirand, K. Lipand, J. Neem, M. Nõmmik, J. Olev, J. Piir, A. Rebane, A. Tenno, J. Tõnisson, H. Vahtramäe ja A. Viilip. Kuid J. Olev ja A. Rebane võtsid autasumaa asemel hoopis raha. Vabaduse Risti kavaleridena said talukrandid ka H. Aarna, A. Käspre, T. Meiner ning A.-L. Kolviko. Viimati nimetatule anti maad lausa kahel korral, esimesel juhul oli see “tasuta maa normaaltalu suuruses” ja teisel korral kui “Vabadussõjast osavõtnud Vabadusristi kavalerile”.

Paljud mehed omandasid asunduskruandid harilikus korras. Muidugi pole välistatud, et veel mõni Suure-Jaani ristimees võis saada kuskile autasumaa. Samuti on võimalik, et mujalt pärit kavalere sai siinse kandi mõisatest maad.

Rõhuv osa autasumaa omanikest asus ka ise kohta pidama, ehitades hooned, muretsedes loomad ja harides põllud. Tänapäevaks on enamik neist taludest täielikult hävinud või heal juhul vaid osaliselt alles, olles saatuselt sarnased tuhandete teiste Eestimaa taludega.

Peaaegu kõik kavalendid, kellele selleks võimalus, kuulusid Vabaduse Risti Vendade Ühendusse (VRVÜ). Suurem osa Suure-Jaani meestest osales Viljandi osakonna tegemistes. Eri aegadel on siiski mõni kuulunud ka VRVÜ Tallinna ja Tartu ning Pärnu osakonda. Mõistetavalt puudus sõjas langenud J. Paapil selleks võimalus, kuna organisatsioon alustas tööd mitu aastat hiljem.

Ka vabadussõjalaste liikumises olid paljud mehed osalised, samuti Isamaaliidus ja Saksa ajal Omakaitstes. Punaarmees ja piirivalves teenisid veel enne Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahelise sõja puhkemist lühemat aega 5 meest: J. Randra, G.-O. Reimann, A. Tenno, J. Vendla ja A. Viilip. Keegi neist aga ei läinud sisulisele koostööle okupatsioonivõimudega.

Kui vaadata kavaleride vanust Vabadussõja puhkemisel, siis kõige eakamaks osutus J. Puusild, kelle sünniaasta on 1879, olles Vabadussõtta siirdudes 39-aastane. Noorim aga A.-L. Kolviko, kes sündis 1901. aastal ning oli sõjaväljale minnes vaid 17-aastane.

Viimasena, 1990. aastal, lahkus siit ilmast J. Naelaste, kes käis siis 95. eluaastat ning jäi ka kõige eakamaks Suure-Jaaniga seotud Vabaduse Risti vennaks.

Peatugem ka Vabadusristi kavaleride surmaaegadel ja -põhjustel. Vabadussõjas langes J. Paap. Iseseisvusaastail lahkus haiguse tõttu 6 meest: J. Grünberg, J. Helm, K. Lipand, J. Puusild, J. Tammiste ja J. Tõnisson. Nõukogude repressioonide tagajärjel hukkus või tapeti samuti 6 kavaleri: M. Jürine, A.-L. Kolviko, A. Käspre, V. Männik, H. Vahtramäe ja T. Virula. Suitsiidid oli Nõukogude okupatsiooni ajal surmapõhjuseks 2 ristivennal: K. Hansenil ja J. Tammperel. Saksa ajal viis haigus manala teele T. Meineri. Kohe pärast Teist maailmasõda suri autoõnnetuses saadud vigastuste tõttu J. Piir. Paguluses Rootsismaal suri haigusse M. Nõmmik. Eesti taasiseseisvumise künnisel lahkus vanadusega kaasunud tõbede tõttu J. Naelaste. Loomulikult viisil või haigustesse

surid Nõukogude okupatsiooni aastatel Eestis ülejäänud 19 ristivenda.

Surmakohaks oli enamikule kavaleridest siiski Eesti. Väljaspool praeguse Eesti piire jääb aga Petserimaa Pankjavitsa kant, kus Vabadussõjas langes J. Paap. Nõukogude okupatsioonivõimude poolt viidi Venemaale ja tapeti või hukkusid M. Jürine, A. Käspre, V. Männik, H. Vahtramäe ja T. Virula. Rootsimaal Stockholmis suri M. Nõmmik.

Viimne puhkepaik on teada enamiku kavaleride puhul. Suure-Jaani luteri usu kalmistule on maetud 17 kavaleri: J. Grünberg, K. Hansen, J. Helm, J. Jürgen, V.-A.-O. Kivirand, J. Koitla, A.-L. Kolviko, M. Kullasepp, J. Lõhmus, T. Meiner, J. Naelaste, J. Neem, J. Olev, G.-O. Reimann, H. Rõuk, J. Schvede ja A. Tenno. Suure-Jaani apostliku õigeusu kalmistule on sängitatud J. Männik ja J. Tammiste. Pilistvere surnuaias puhkavad H. Kink ja A. Viilip, Arussaare apostliku õigeusu koguduse rahulas A. Rebane, Kõpu surnuaias J. Piir, Viljandi Metsakalmistul H. Aarna ning Vabadussõjas langenute ühiskalmistul Viljandis J. Paap. Pärnumaa Treimanni rahulas puhkab T. Vendla, Tartu Garnisoni kalmistul K. Lipand, Rakvere Garnisoni kalmistul J. Tõnisson. Tallinnasse on maetud 3 kavaleri: Rahumäele J. Puusild, Metsakalmistule J. Vendla ning Liiva surnuaeda J. Randle. Rootsimaal St. Görani kolumbaariumis Stockholmis asub M. Nõmmiku tuhastatud põrm.

Kuskil Venemaa tundmatutes haudades puhkavad M. Jürine, A. Käspre, V. Männik, H. Vahtramäe ja T. Virula. Ka J. Tammpere viimne ase Eestimaal on teadmata.

Kahjuks on senini veel osa Vabaduse Risti vendade eluloolised andmed puudulikud ning seega pole välistatud, et leidub veel mõnigi Suure-Jaaniga seoseid omanud ristimees.

Selgituseks – H. Aarna, J. Piiri, G.-O. Reimanni ja J. Tammiste elulood on varem avaldatud ja siin esitatakse ainult põhiandmed ja Suure-Jaanit puudutav osa. Terviklikult saab nendega tutvuda eelmiste aastaraamatute vahendusel.

Biograafiade koostamisel on kasutatud Suure-Jaani, Kõpu, Paistu, Pilistvere, Pärnu-Jaagupi, Saarde, Tallinna Jaani, Tarvastu, Türi, Viljandi Pauluse, Võnnu ja Vändra luteri koguduse sünnikandeid ja personaalraamatuid, Suure-Jaani ja Arussaare apostliku õigeusu kiriku sünnikandeid ja pihilehti, Rahvusarhiivi Riigiarhiiviosakonna fondidest ohvitseride teenistuskirju, reakoosseisu teenistuslehti ja isikukartoteeki, Ajalooarhiiviosakonna varamutes olevaid Tartu Ülikooli matrikleid, Eraarhiiviosakonnas asuvaid represseerimistoimikuid ja

kartoteeki ning Viljandi Maa-arhiivi säilikuid. Samuti on kasutatud Viljandi, Jõgeva, Järva, Pärnu, Tallinna ja Tartu perekonnaseisuosakonna arhiivides asuvaid perekirju ja surmakandeid, siseministeeriumi rahvastiku toimingute osakonnas talletatavaid kirikukirju ning Akadeemilise Raamatukogu, Eesti Sõjahaudade Hoolde Liidu ja Viljandi Muuseumi fondis leiduvaid materjale. Rohkesti on kasutatud Eestis ja välismaal ilmunud biograafilisi väljaandeid, kogumikke ja perioodilisi trükiseid.

Südamlik tänu siseministeeriumi rahvastiku toimingute osakonna töötajatele, suguvõsaurijale Kalle Pullmannile ning muinsuskaitsejale Mati Straussile, kes kõik on selle töö valmimisele tõhusalt kaasa aidanud. Väga olulist teavet elulugude koostamiseks on lahkesti andnud Vabadusristi kavaleride järeltulijad ja sugulased. Tänu kõigile abilistele!

Elulood

HANS HANSU p AARNA (kuni 22.03.1937 ABRAM), VR II/3, ohvitseri asetäitja (1920).

Sündis 2. märtsil (vkj 18. veebr) 1898 Pärnumaa Karksi kihelkonna Polli valla Ärikülas mõisatöölise peres. Vabadussõjas teenis Pärnu Kaitsepataljonis (hilisem 9. Jalaväepolk).

Pärast 1944. aasta sügisel toimunud Eesti taasokupeerimist Punaarmee poolt varjas end Hans Allase varjunime all Vastemõisa kandis. Arreteeriti 1944. aasta detsembris Nõukogude julgeoleku operatiivgrupi poolt Vastemõisa vallas Oksa metsavahitalus. Viibis üheksa aastat Venemaa vangilaagrites.

Hans Aarna suri 22. mail 1963 Viljandis veresoonte lupjumise ning infarktjärgse südameribendi tõttu. Maetud Viljandi Metsakalmistule (vt elulugu VMA 2001: 145–147).

JÜRI JÜRI p GRÜNBERG, VR II/3, reamees (1919).

Sündis 22. (vkj 10.) juulil 1886 Järvamaa Türi kihelkonna Kirna vallas. Tema suguvõsa on olnud seotud Suure-Jaani kihelkonnaga varem ja ka hiljem mitme põlve jooksul. Abiellus 24. märtsil 1923 Suure-Jaani kirikus Mari Saarega (1882–?). Kooselu jäi lastetuks. Lõpetas valla-kooli. Esimese maailmasõja ajal teenis kaks aastat 1. Kaukaasia polgus. Vabadussõja algul võeti teenistusse ja määrati alates 15. jaanuarist

1919 teenima 3. Jalaväepolgu 8. roodu. Sai lahingus 2. juulil 1919 haavata. Võttis koos väeosaga osa lahingutest Lõuna-Eestis ja Lätimaal. Demobiliseeriti märtsis 1920.

Lahingutes osutatud vaprust eest sai Vabaduse Risti II liigi 3. järgu, 10 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärgi haavatulindiga. Asus elama Kõo valla Loigu tallu. Mõni aeg hiljem siirdus elama Võhma alevikku, kus soetas endale elumaja ning töötas sepana.

Jüri Grünberg suri 4. aprillil 1933 Kõo valla Võhma alevikus oma majas äkilise kurgu ja kõrisõlme paistetuse tõttu. Maetud Suure-Jaani kalmistule.

EELK Türi koguduse sünnikanne nr 142/1886; Kõo valla surmaakt nr 17/1933; ERA, f. 680. Viljandi raj pakk 6/1886.

KARL HANSEN
VR II/3

KARL JAANI p HANSEN, VR II/3, kapten (1924).

Sündis 4. detsembril (vkj 22. nov) 1892 Olustvere valla Üldiküla Pihu (ka Aadama) talus kooliõpetaja pojana. Abiellus 14. novembril 1927 Viljandi linna perekonnaseisumetis Rosalie Meokasega (1901–1993). Perre sündis seitse last: Erna (1927), Jaan (1929), Luule (1930), Ants (1932–2003), Riho (1934), Kaljo (1936–1954), Agu (1944). Omandas hariduse Olustvere valla Tillu-Reinu koolis 1900–1905, Viljandi 4-kl linnakoolis 1905–1910 ja Paide linnakooli juures pedagoogilistel kursustel, saades õpetaja kutse. Sõjalised

teadmised sai Viiburis 42. Jalaväekorpuse juures. Ohvitseri kraad omistati Peterhofi 3. Lipnikekoolis 1915. aastal.

Töötas kooliõpetajana Vastemõisa vallas Kasari koolis novembrist 1910 kuni juulini 1914.

Võttis osa Esimeses maailmasõjast. Teenis juulist 1914 356. Liivimaa Družiinas, oli aprillist 1915 Kroonlinna kindluse Põhja piirkonna Jukola lõigu ja helgiheitjate komando ülemaks. Ülendati juulis 1915 lipnikuks. Alates jaanuarist 1916 määrati Kroonlinna kindluse Põhja piirkonna ülemaks. Augustist 1916 oli Kroonlinna 3. Kindluse Jalaväepolgu helgiheitjate komando ülem. Läkitati aprillis 1917 Kaukaasia rindele

ning võttis osa lahingutest Türgi vägede vastu 35. Turkestani kütipolgu nooremohvitserina. Sõjaliste teenete eest pälvis Stanislavi 3. järgu ordeni. Novembrist 1917 oli kütipolgu instruktorittekooli ülema abi. Märtsis 1918 vabanes sõjaväest.

Vabadussõja eel astus Tallinnas kaitseliidu teenistusse. Kuid juba 29. novembril 1918 määrati formeeritava Laiarööpmelise Soomusrong nr 1 (hilisema nimega Lr. Sr. Kapten Irv) dessantroodu nooremohvitseriks. Aprillis 1919 nimetati soomusrongi 1. roodu nooremohvitseriks ja sama aasta augustis vanemohvitseriks. Ülendati juulis 1919 alamleitnandiks, oktoobris leitnandiks ja detsembris alamkapteniks. Sai lahingutes kahel korral haavata: 17. veebruaril ja 23. aprillil 1919. Võttis osa lahingutest Lõuna-Eestis ja Lätimaal Punaarmee ja *Landeswehri* vastu.

Vabadussõjas osutatud isikliku sõjalise vapruste eest sai Vabaduse Risti II liigi 3. järgu, tasuta maa normaaltalu suuruses, 40 000 marka, Vabadussõja Mälestusmärgi ning Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedali.

Pärast sõja lõppu jätkas teenistust Lr. Sr. Kapten Irv dessantpataljoni ja 1. roodu ülema kohusetäitjana. Jaanuarist 1921 oli soomusrongi dessantroodu ülemaks ning ühtlasi rongi kohtu esimeheks. Lahkus mais 1921 sõjaväeteenistusest. Senisest alamkaptenist sai jaanuaris 1924 kapten.

Edasi siirdus kodukanti, kus talle Olustvere valla Navesti mõisast eraldati 24,90-hektariline autasumaa, mille nimetas Lahkmäe taluks. Pidas kohta alates 1921. aasta maist, ehitas sinna hooned ning omandas talukoha pärisomandiks 1929. aastal. Pidas järgnevatel aastatel talu ning võttis osa ühiskondlikust elust, olles mitme seltsi liikmeks, muuhulgas oli ka Võhma Piimaühistu juhatuse liige. Kuulus VRVÜ Viljandi osakonda.

Töötas 1945.–1946. aastal Olustvere Põllutöökoolis sõjalise õpetajana, kuid lasti Nõukogude võimuorganite poolt ametist lahti kui endine Eesti ohvitser ja Vabadussõja kangelane. Päästmaks oma peret repressioonidest, otsustas ta elust lahkuda.

Karl Hansen poos end 8. mail 1947 Olustvere valla Lahkmäe talus üles. Maetud Suure-Jaani kalmistule.

Tema abikaasa ja lapsed pääsesid tõenäoselt pereisa vabaturma mineku tõttu Nõukogude okupatsiooni ajal otsestest repressioonidest.

EELK Suure-Jaani koguduse sünnikanne nr 250/1892; Olustvere valla per reg 1: 218; Olustvere valla surmaakt nr 12/1947; ERA, f. 495, n. 7, s. 914; ERA, f. 63, n. 18, s. 1774; EVK 1935: 112; poeg Riho Hanseni ja tütreütar Eva Looduse andmed (juuni 1994).

JAAN HELM
VR II/3

JAAN JÜRI p HELM, VR II/3, nooremallohvitser (1919).

Sündis 15. (vkj 03.) veebruaril 1895 Pärnumaa Vändra kihelkonna Uue-Vändra valla Võiera küla Rüttsaare talus. Abiellus 23. septembril 1927 Vastemõisa Vallavalitsuses Marie Teikesega (1890–?). Kooselu jäi lastetuks. Öppis Võiera valla-koolis. Võttis osa Esimesest maailmasõjast, teenides kolm aastat Odessas sanitarina. Elas Vastemõisa valla Kibaru külas, kust Vabadussõja ajal võeti 14. jaanuaril 1919 teenistusse 2. Tagavarapataljoni 2. roodu. Sama aasta veebruaris viidi üle Viljandi Kaitsepataljoni (hilisem Sakala Partisanide Pataljon) kuulipildujate-roodu ning seejärel 1. roodu. Sai lahingus 22. aprillil 1919 Petserimaal Bogomolova all haavata. Võttis osa paljudest lahingutest Lõunarindel. Ülendati novembris 1919 kapraliks ja detsembris nooremallohvitseriks. Vabanes sõjaväest mais 1920.

Isikliku sõjalise vapruste eest pälvis Vabaduse Risti II liigi 3. järgu, sest oli "27. aprillil 1919 a. üles näidanud erilist vahvust Šumilovo-eelseil positsioonil vaenlase kallaletungide tagasilöömisel". Lisandusid 12 000 marka, Vabadussõja Mälestusmärk haavatulindiga ning Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedal. Elas järgnevalt Vastemõisa kandis ning oli viimati Raistiku talu pidajaks. Kuulus VRVÜ Viljandi osakonda.

Jaan Helm suri 7. jaanuaril 1932 Vastemõisa vallas Raistiku talus kopsutiisikusse. Maetud Suure-Jaani kalmistule.

Märkimist väärib, et Jaan Helmi abikaasa vend Jakob Koitla (end Teikes) oli samuti Vabaduse Risti kavaler.

EELK Vändra koguduse sünnikanne nr 25/1895; Vastemõisa valla abielukanne nr 3/1927; Vastemõisa valla surmaakt nr 1/1932; ERA, f. 680. Viljandi raj pakk 18 /1895; SP 1934 : 176, 307, 312; EVK 1935: 116.

JÜRI JÜRGEN
VR II/3

JÜRI JUHANI p JÜRGEN, VR II/3, nooremseersant (1940).

Sündis 30. (vkj 18.) jaanuaril 1889 Taevere vallas. Abiellus 25. aprillil 1926 Suure-Jaani kirikus Hilda Hallmanniga (1905–?). Kooselu jäi lastetuks. Omandas hariduse Järavere algkoolis. Võttis osa Esimesest maailmasõjast. Vabadussõjas algul määrati 3. Jalaväepolgu 2. pataljoni, kust jaanuarist 1919 viidi 2. Diviisi Tagavarapataljoni ning veebruaris Laiarööpmelise Soomusrongi nr 3 peale, mille 2. dessantroodu koosseisus võttis rongil osa kõigist lahinguist Pihkva rindel ja Narva ruumis. Ülendati maikuus 1919 algul kapraliks ning peatselt nooremallohvitseriks. Sai lahingus 25. mail 1919 Lagosovitši küla juures haavata. Demobiliseeriti aprillis 1920. Juuni algul 1940 omistati nooremseersandi aukraad.

Pälvis Vabaduse Risti II liigi 3. järgu isikliku vapruste eest, mida oli “ülesnäitanud lahingutes 30. märtsil 1919 a. Netschaewa küla ja 1.–2. aprillil 1919 a. Sabjelina ja Waschina-Gora külade waldamisel; kolme kaaslasega esimestena Sabjelina külasse sisse tormates ja vaenlaselt 3 kuulipildujat äravõttes”. Sellele lisandus 10 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärk haavatulindiga.

Elas ja töötas iseseisvusaastatel Vastemõisa valla Poolaka talus, kuhu oli asunud juba enne Vabadussõda. Kuulus VRVÜ Viljandi osakonda. Pärast Teist maailmasõda elas Poolakal ning töötas Edasi kolhoosis põllutöölisena.

Jüri Jürgen suri 20. märtsil 1951 Suure-Jaani raj Metsküla kn-s südameklapirikke tõttu. Maetud Suure-Jaani kalmistule.

EELK Suure-Jaani koguduse sünnikanne nr 40/1889; Vastemõisa valla per reg 4: 378; Metsküla kn surmaakt nr 4/1951; ERA, f. 31, n. 4, s. 1462, l. 50–52; ERA, f. 680. Viljandi raj, pakk 10/1889; EVK 1935: 132.

MART (ka MARTIN) JAANI p JÜRINE (kuni 02.12.1939 JÜRGEN), VR II/3, kapral (1926).

Sündis 6. oktoobril (vkj 24. sept) 1892 Sürgavere valla Lõhavere Raismiku talus töölise pojana. Abiellus 16. novembril 1928 Pärnu

MART JÜRINE
VR II/3

Eliisabeti kirikus Olga Järvega (sünd Pallo) (1889–?). Kooselu jäi lastetuks. Omandas üldhariduse Lõhavere vallakoolis ja Suure-Jaani kihelkonnakoolis ning Vene 6. Husaaripolgu õppekomandos. Astus Vabadussõja eel, 27. novembril 1918, vabatahtlikult formeeritava Ratsapolku ning teenis selle 2. eskadroni vahtmeistri ametikohal detsembrist kuni aprillini 1919. Seejärel oli 2. eskadroni jaoülemaks. Võttis koos 1. Ratsapolguga osa lahingutest punavägede vastu Lõuna-Eestis ja Lätimaal. Demobiliseeriti aprillis 1920.

Pälvis Vabaduse Risti II liigi 3. järgu isikliku vaprase eest. Lisandusid veel 15 000 marka, Vabadussõja Mälestusmärk ja Läti iseseisvuse 10. aasta mälestusmedal.

Pärast sõda asus elama Pärnu, kus töötas maalrina. Astus augustis 1924 üleajateenijana Sakala Jalaväerügementi, kus oli ametis ratsakomando vanemana. Ülendati jaanuaris 1926 kapraliks. Lahkus teenistusest augustis 1926 ning asus elama Pärnu. Oli VRVÜ Pärnu osakonna liige.

Eestistas 1939. aasta detsembris Pärnu linna perekonnaseisuametniku otsusega koos abikaasaga senise perekonnanime Jürgen, võttes asemele Jürine.

Arreteeriti Nõukogude julgeolekuorganite poolt 17. juunil 1941 Pärnus ning mõisteti tribunali otsusega sama aasta 30. augustil surma. Mart Jürine lasti maha 17. novembril 1941 Kirovis. Matmispaik on teadmata.

EELK Suure-Jaani koguduse sünnikanne nr 213/1892; Pärnu linna per reg 3: 572; ERA, f. 680. Viljandi raj pakk 14/1892; EVK 1935: 132.

HANS JÜRI p KINK, VR II/3, nooremseersant (1940).

Sündis 25. (vkj 13.) detsembril 1894 Sürgavere valla Lõhavere Puhu talus erusoldati pojana. Abiellus 20. jaanuaril 1924 Pilstvere kirikus Anna Lindebergiga (sünd Kägo) (1898–1946). Tütar Elvi (1925–1990). Hans Kink lõpetas Suure-Jaani kihelkonnakooli 1910. Võttis osa Esimesest maailmasõjast Riia rindel ning sai lahingus 1916. aastal põrutada. Teenis 2. Eesti Polgus 1917–1918. Elas 1918. aastal Viljandimaal Kabala mõisas. Vabadussõja algul detsembris 1918 võeti teenistusse

HANS KINK
VR II/3

3. Jalaväepolgu 2. roodu, jaanuaris 1919 viidi üle väeosa 6. roodu ning märtsis polgu koolipildujate komandosse. Ülendati veebruaris 1920 nooremallohvitseriks. Demobiliseeriti sama aasta mais. Juuni algul 1940 omistati nooremseersandi aukraad.

Pälvis Vabaduse Risti II liigi 3. järgu "vahvuse eest lahingus Egle kõrtsi juures 17. aprillil 1919". Lisandusid veel 10 000 marka, tasuta maa normaaltalu suuruses, Vabadussõja Mälestusmärk ja Läti iseseisvuse 10. aasta mälestusmedal.

Pärast sõjaväest vabanemist siirdus taas Viljandimaa Kabala valda, kus talle eraldati Kabala mõisast 22,12-hektariline talukoht, mille ristis Saeveski taluks ja asus talu pidama 1922. aasta maist. Krundil asunud hooned ostis ära ning ehitas ümber. Omandas Saeveski talu päriseks 1929. aastal. Pidas järgnevatel aastatel talu ning osales ühiskondlikus elus, olles Kabala-Kurla Piimaühingu juhatuse liige 1936–1944 ja Kabala Vabatahtliku Tuletõrje Ühingu liige 1925–1944. Kuulus Kaitseliidu Sakalamaa Maleva Pilistvere malev-konda ja VRVÜ Viljandi osakonda. Saksa ajal pidas talu ning kuulus Omakaitsesse 1941–1944, olles Kabala kompanii jaoülem abiks.

Arreteeri Nõukogude julgeolekuorganite poolt 6. jaanuaril 1945 Saeveski talus. Viidi Venemaale ning mõisteti SARK-i Erinõupidamise otsusega 1946. aasta detsembris 8 aastaks vangi. Peeti kinni Sverdlovski oblasti Krasnoturjinski ja Bogoslovlagi vangilaagrites. Vabanes laagri-rist ning oli alates jaanuarist 1953 asumisel Kasahstanis Kõzõ-Orda oblastis, kust vabastati aprillis 1956. Tuli sama aasta kevadel tagasi Eestisse ning asus elama oma Saeveski tallu. Tegi puutööd nii kohalikule Leninliku Tee kolhoosile kui ka ümberkaudsetele inimestele. Viimased eluaastad oli pensionär.

Hans Kink suri 16. novembril 1968 Paide haiglas südame puudulikkuse ja kopsuskleroosi tõttu. Maetud Pilistvere kalmistule.

Tema surmaakti on eksitavalt märgitud surmakohana Paide raj Ollepa kn Saare küla.

EELK Suure-Jaani koguduse sünnikanne nr 250/1894; Kabala valla per reg 4: 170; Ollepa kn surmaakt nr 35/1968; ERA, f. 680. Viljandi raj pakk 16/1894;

ERA, f. 63, n. 18, s. 794; ERA, f. 3142, n. 2, s. 352, l. 140; ERAF, f. 129, s. 25538; EVK 1935: 150; Piir 7: 76; Piir 10: 152; tütrepoeg Ants Kink'i andmed (aprill 2004).

VICTOR-ADALBERT-OSVALD
KIVIRAND
VR II/3

VICTOR-ADALBERT-OSVALD (ka VIKTOR) CARL-AUGUSTI p KIVIRAND (kuni 23.01.1940 KREUZSTEIN, ka GREUZSTEIN, KREIZSTEIN, GRENZSTEIN), VR II/3, reamees (1919).

Sündis 29. (vkj 17.) juulil 1898 Pärnumaa Saarde kihelkonna Kilingi vallas veskirentniku pojana. Pere elas varem Viljandis ning hiljem Taevere vallas ja Suure-Jaani alevikus. Abiellus 5. mail 1929 Suure-Jaani kirikus Helene Tuudelepaga (1901– ?) Sündisid lapsed Lembit (1929–1961) ja Laine (1935). Omandas hariduse Kase algkoolis, Suure-Jaani kihelkonnakoolis ja Kildu ministriumikoolis. Lapsepõlves elas Taevere valla Võlli vesiveskis, kus isa oli rentnikuks. Pärast isa surma asus pere elama Suure-Jaani alevisse. Õppis fotograafiks. Astus 1918. aastal Suure-Jaani Omakaitsele ning Vabadussõja algul 2. jaanuaril 1919 vabatahtlikult Viljandi Vabatahtlikkude Pataljoni. Juba samal kuul sai väeosa nimeks Viljandi Kaitsepataljon, mais 1919 ristiti Sakala Partisanide Pataljoniks. Teenis reamehena pataljoni ratsaluurajate komandos, siis 3. roodus ja viimati kuulipildujate komandos. Võttis osa lahingutest Punaarmee vastu Viljandi-, Võru- ja Petserimaal ning Põhja-Lätis.

Pälvis vaprust eest Vabaduse Risti II liigi 3. järgu, sest “luurekäigul vaenlase seljataha Saaluse mõisa piirkonnas 22. märtsil 1919 a. esines punaväelasena ja tõi kasulikke teateid punastel Saika küla kaitseks olevate kuulipildujate asukohtade ja meeste paigutuse ning arvu üle. Järgmisel päeval kasutas 3. rood neid andmeid suure eduga nimeetatud küla vallutamisel”. Lisandusid veel 10 000 marka, tasuta maa normaaltalu suuruses, Vabadussõja Mälestusmärk ning Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedal.

Pärast sõja lõppu teenis Sakala Partisanide Polgus sõduripoe nooremüüjana ning tööroodus reamehena. Demobiliseeriti oktoobris 1920.

Sai Taevere valla Lahmuse mõisast 15,29-hektarilise autasumaa, mille nimetas Aru taluks. Asus 1921. aasta maist talu rajama, ehitas sinna elumaja koos kõrvalhoonetega ning omandas selle päriseks 1929. aastal. Pidas talu ning osales ühiskondlikus elus, olles Lahmuse Põllumajandusliku Ühingu ja Kaitseliidu Sakalamaa Maleva Suure-Jaani malevkonna liige ning laulis meeskooris. Kuulus VRVÜ Viljandi osakonda. Saksa ajal oli Omakaitstes ning käis sildu valvamas.

Eestistas 1940. aasta jaanuaris Taevere valla perekonnaseisuametniku otsusega koos abikaasa ja lastega senise perekonnanime Kreuzstein, võttes asemele Kivirand.

Teise Nõukogude okupatsiooni aja algul pidas talu, kuni sunniti Sangari kolhoosi liikmeks astuma. Pääsemaks kolhoosist, siirdus 1951. aastal tööle Kohtla-Järve põlevkivikombinaati, kust tuli mõni aeg hiljem tagasi kodukanti. Astus Lahmuse sovhoosi liikmeks ning töötas kohalikus teraviljakuiivatis, kasvuhoones ja aiandis ning elas oma Aru talus.

Viktor Kivirand suri 3. veebruaril 1977 Viljandi raj Suure-Jaani kn Aru talus vähktõppe. Maetud Suure-Jaani kalmistule.

Väärrib mainimist, et tema õemees August Mutli oli Saksa ajal Suure-Jaani linnapea.

EELK Saarde koguduse sünnikanne nr 119a/1898; Suure-Jaani kn surmaakt nr 12/1977; ERA, f. 2124, n. 2, s. 575; ERA, f. 680. Viljandi raj pakk 23/1898; ERA, f. 63, n. 18, s. 3198; SP 1934: 314; EVK 1935: 162; tütar Laine Kivirand'i andmed (sept 1996).

JAKOB HANSU p KOITLA (kuni 31.08.1935 TEIKES, ka TEIKIS) VR II/3 seersant (1940).

Sündis 24. (vkj 12.) jaanuaril 1894 Viljandimaal Tarvastu kihelkonnas Tarvastu valla Mõnnaste küla Sibi talus. Vabadussõjas vabatahtlikuna 2. Jalaväepolgus ning 3. Diviisi Tagavarapataljonis Pärnus. Sai Vabadussõja teenete eest 16,70-hektarilise tasuta maa normaaltalu suuruses Taevere valla Enge mõisast, mille nimetas Risti taluks.

Jakob Koitla suri 19. detsembril 1973. aastal Suure-Jaani linnas kopsuvähki. Maetud Suure-Jaani kalmistule.

Väärrib märkimist, et Jakob Koitla õemees Jaan Helm oli samuti Vabaduse Risti kavalier (vt J. Koitla elulugu VMA 1999: 109–110).

ALFRED-LEOPOLD
KOLVIKO
VR II/3

ALFRED-LEOPOLD JUHANI p KOLVIKO (ka KOLVIK), VR II/3, reamees (1919).

Sündis 15. (vkj 02.) juunil 1901 Tallinnas. Abiellus esimest korda 11. juulil 1920 Tallinna Jaani kirikus Amanda Borsiga (sünd Liivam) (1900–?). Perre sündis kolm last: Roland (1922), Filetsia (1923–1923), Leopold (1925–1925). Abielu lahutati 4. oktoobril 1930 Tallinnas. Abiellus teist korda 20. veebruaril 1932 Tallinna Jaani kirikus Erna-Elvine Nömmanniga (1915–?). Kooselu jäi lastetuks ja lahutati 5. mail 1934 Tallinnas. Abiellus kolmandat korda 1. oktoobril 1938 Tallinnas Ksenia Postiga (1907–?).

Õppis Tallinna 3. algkoolis. Vabadussõja algul 28. jaanuaril 1919 astus vabatahtlikuna *Scouts*-väeosa *A company*'sse, mille ridades võttis osa lahingutes Punavägede vastu Põhja-Lätis ja Pihkva rindel. Augustist 1919 määrati *Scouts*-Pataljoni tagavarakompaniisse, kust veel samal kuul viidi üle Tallinna Tagavarapolku. Teenis järgnevalt Kindralstaabi Valitsuse sideosakonnas liinimontöörina, siis taas Tallinna Tagavarapolgus ja Tallinna Vahipataljonis kuni demobiliseerimiseni juunis 1920.

Pälvis Vabaduse Risti II liigi 3. järgu isikliku vaprus eest, mida oli “ülesnäitanud lahingus 24. mail 1919 a. Wesjolkina külas”. Sellele liisandus tasuta maa normaaltalu suuruses, 10 000 marka, Vabadussõja Mälestusmärk ja Läti iseseisvuse 10. aasta mälestusmedal.

Sai 26,35-hektarilise autasumaa Harjumaa Vääna mõisast 1921. aasta kevadel. Kadastiku taluks ristitud kohale ehitas elumaja ja kõrvalhooned, kuid müüs selle juba 1927. aastal ära. Märtsis 1934 pöördus taas põllutöoministeeriumi poole palvega, et eraldataks talukoht. Ministri otsusega antigi talle Võrumaa Saaluse valla Uue-Saaluse mõisast 20,90-hektariline asunduskrunt kui “Vabadussõjast osavõtnud Vabadusristi kavalerile”. Krunt sai nimeks Kaasiku talu ja anti Kolvikole rendile alates 1934. aasta maist, kuid juba sama aasta juulis müüs ta selle rendiõiguse ära.

Töötas maist 1926 kuni jaanuarini 1928 üleajateenijana Piirivalve Narva jsk Vasknarva raj valvurina. Alates maist 1934 kuni 1940. aasta

detsembrini oli ametis Veeteede Valitsuses sillavahina. Kuulus VRVÜ Tallinna osakonda. Teadmata asjaoludel oli ta siirdunud Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahelise sõja puhkemise ajaks 1941. aasta suvel Viljandimaale.

Alfred-Leopold Kolviko mõrvati 8. juulil 1941 Olustvere vallas Kõidama metsas kommunistide poolt. Maetud Suure-Jaani kalmistule.

Väärrib märkimist, et tema vanem vend Alexander-Rudolph Kolviko langes Vabadussõjas.

EELK Tallinna Jaani koguduse 1. pihtkonna sünnikanne nr 231/1901; Tallinna linna per reg 59: 105; Tallinna linna surmaakt nr 2835 /1941; ERA, f. 673, pakk 122/1901; ERA, f. 63, n. 10, s. 9691; ERA, f. 63, n. 20, s. 4712; ERA, f. 1091, n. 2, s. 1646; EVK 1935: 158.

MARTIN KULLASEPP
VR II/3

MARTIN ADO p KULLASEPP (ka KULLASEP), VR II/3, kapral (1919).

Sündis 14. (vkj 02.) aprillil 1893 Pärnumaa Vändra kihelkonna Uue-Vändra vallas Rõusa külas veskitöölise peres. Abiellus 18. aprillil 1922 Suure-Jaani kirikus Liina Suurkuusk'iga (1895–1922). Kooselu jäi lastetuks. Pärast abikaasa surma abiellus uuesti 11. märtsil 1923 Pilstvere kirikus Marie Ehrenbuschiga (1898–1990). Sündis seitse last: Johannes (1923–1945), Maimu (1923), Linda (1927), Hans (1929), Elvi (1938–1939), Vaiki (1941), Leida (1945–1945). Martin Kullasepp lõpetas

vallakooli. Võttis osa Esimesest maailmasõjast 1914–1918, osales lahingutegevuses Riia rindel ning sai haavata. Teenis 1918. aasta algul 2. Eesti Polgus. Töötas seejärel Vastemõisa vallas sepana.

Vabadussõjas 3. Jalaväepolgu 8. roodu jaoulemana alates 15. jaanuarist 1919. Osales polguga lahingutes Lõuna-Eestis ja Lätimaal. Demobiliseeriti aprillis 1920. Isikliku sõjalise vapruste eest pälvis Vabaduse Risti II liigi 3. järgu, 10 000 marka, Vabadussõja Mälestusmärgi ning Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedali.

Alates 1921. aasta maikuust oli rentnikuks Sürgavere valla Sürgavere mõisast eraldatud 22,17-hektarilisel asunduskrundil, mis sai nimeks Tammiku talu. Ostis hiljem ära seal asunud kivihoone ning 1928. aas-

ta septembris ka maa. Töötas järgnevatel aastatel talupidajana oma Tammiku talus. Mõnda aega elas ja töötas 1930. aastatel ka Pärnus. Oli VRVÜ Pärnu ja hiljem Viljandi osakonna liige. Kirjutas sõjamälestusi, kuid segaste aegade saabudes läks valminud käsikiri kaduma. Teise Nõukogude okupatsiooni ajal pidas Tammiku talu kuni kolhoosi ajamiseni, seejärel oli Kindla Tee kolhoosis põllutööliseks. Viimased elukuud veetis haigena Sürgavere küla Paju talus, kus abikaasa töötas kolhoosi laudas.

Martin Kullasepp suri 26. veebruaril 1952 Suure-Jaani raj Sürgavere kn Paju talus maovähki. Maetud Suure-Jaani kalmistule.

Nimetamisväärne on seegi, et tema vanem poeg Johannes Kullasepp mobiliseeriti teise Nõukogude okupatsiooni ajal ning langes Punaarmee ridades 21. märtsil 1945 Kuramaal Lätis.

EELK Vändra koguduse sünnikanne nr 47/1893; Taevere valla per reg 6: 313; Sürgavere kn surmaakt nr 3/1952; ERA, f. 63, n. 18, s. 3016; EVK 1935: 168; tütar Linda Palitsa andmed (aprill 2004).

ANTS (kuni 17.02.1936 HANS) HANSU p KÄSPRE (kuni 25.03.1936 KÄSEBIER), VR II/3, kapral (1919).

Sündis 26. (vkj 14.) aprillil 1896 Vastemõisa vallas Kaansoos väikekohapidaja pojana. Abiellus 20. detsembril 1927 Tartu Peetri kiriku 1. pihtkonna perekonnaseisuametniku juures Elisaveta (ka Eliisabet, Elsa, alates 23.03.1936 Elss) Räägeliga (1900–1981). Laulatus toimus sama aasta 27. detsembril Tartu Ülikooli kirikus. Sündis kolm last: Aino (1928), Enn (1931), Mari (1933–1988). Ants Käspre õppis Kaansoo vallakoolis 1904–1907, Vändra kihelkonnakoolis 1907–1910, Tartu Kommertskoolis 1918–1919, andis eksternina Tartu Õpetajate Seminari juures 1919. aasta suvel küpsuseksami ning seejärel õppis Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonnas 1919–1928, mille lõpetas agronoomina. Kaitses juunis 1935 ülikoolis agronoomiamagistri kraadi taimekaitse alal. Oli Eesti Üliõpilaste Seltsi liige.

Vabadussõjast võttis osa kooliõpilase-vabatahlikuna alates 6. detsembrist 1918 Tartu Vabatahtlikkude Pataljonis (pärastine Tartu Kaitsepataljon ja 8. Jalaväepolk) ja veebruarist 1919 pataljoni reservroodus ning hiljem Tartu Kooliõpilaste Reservpataljonis kuni 1919. aasta juunini, vabastati tervislikel põhjustel. Sai lahingus Rõngu all 18.

ANTS KÄSPRE
VR II/3

jaanuaril 1919 põrutada. Ülendati veebruaris 1919 vapruse eest kapraliks.

Vabadussõjas osutatud isikliku sõjalise vapruse eest pälvis Vabaduse Risti II liigi 3. järgu, sest “julgel luuramise käigul 16/17. jaanuaril (1919) läbi vaenlase eelpostide Rõngu lossi piirkonda tungides tõi vaenlase seisukoha ja rohkuse kohta tähtsaid teateid”. Lisandus 10 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärk haavatulindiga.

Sai märtsis 1929 põllutöoministri otsusega asunduskrundi Harjumaa Rapla valla Kuusiku mõisa maadest kui Vabaduse Risti kavaler. Koht suurusega 19,54 hektarit sai nimeks

Tuljaku talu. Omandas selle lõplikult 1931. aasta juulis.

Astus septembris 1919 õppursõdurina Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonna taimekasvatuse (hiljem agronoomia) osakonda. Õpingute ajal töötas Tartu Õhtukooli juhataja 1920–1922 ning ühtlasi õpetajana, samuti oli õpetajaks Tartu Tütarlaste Kaubanduskoolis. Tegutses kuni 1929. aastani Tartu Ülikooli Taimehaiguste Katsejaama assistendina ning Põllutöoministeeriumi eriülesannete täitjana Raadi mõisas. Alates 1929. aastast oli Kuusikul asuvas Riigi Põllutöökatsejaamas agronoom ja juhataja. Avaldanud arvukalt erialaseid artikleid, toimetanud kogumiku “Põllumehe käsiraamat I–III” (1926–1929).

Võttis aktiivselt osa ühiskondlikust elust, olles Tartu Hariduse Seltsi ja Tartu Rahvaraamatukogu Seltsi esimees, Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi juhatuse liige 1924–1930, Eesti Sordiparanduse Seltsi juhatuse liige 1928–1930, Rapla Põllumeeste Seltsi esimees 1929–1930, Eesti Vabadussõjalaste Liidu liige 1932–1934 ning kuulus aastatel 1938–1940 Kaitseliidu Harju Maleva Rapla malevkonda.

Eestistas 1936. aastal kogu perega senise perekonnanime Käsebier, võttes asemele Käspre. Ka eesnime vahetas ta endal ja abikaasal eestipärasemaks. Hansust sai Ants ja Elisavetast Elss.

Töötas esimese Nõukogude okupatsiooni ajal edasi Kuusiku Eksperimentaalse Põllumajandusliku Instituudi direktori asetäitjana. Arreteeriti 6. jaanuaril 1941 Kuusikul. SARK-i Sõjatribunali Balti Sõjaväeringkonna otsusega mõisteti 1941. aasta juunis 15 aastat vangi-

laagrit ja 5 aastat asumist. Viidi Venemaale ning oli Kirovi vanglas.

Ants Käspre suri 21. veebruaril 1942 Kirovi oblasti Vjatlagis verise soolepõletiku ja parema jala gangreeni tõttu. Matmispaik teadmata.

Tema nimi on jäädvustatud EÜS-i kuulunud Vabadusristi kavaleride mälestustahvilil.

Väärrib nimetamist, et Ants Käspre naisevend Anton Räägel oli samuti Vabaduse Risti kavaler.

EELK Suure-Jaani koguduse sünnikanne nr 96/1896; EELK Tartu Peetri koguduse 1. pihtkonna abielukanne nr 68/1927; EAA, f. 2100, n. 1, s. 6752; ERA, f. 680. Viljandi raj pakk 19/1896; ERA, f. 63, n. 10, s. 7545; ERA, f. 497, n. 1, s. 65, l. 8; ERAF, f. 130, s. 1326; EAT 1932: 135; tütremees Jüri Varvase andmed (dets 2000).

KARL LIPAND
VR II/2, II/3

KARL MIHKLI p LIPAND (sünd KARLA LIPPANT) VR II/2, II/3, vanemallohvitser (1919).

Sündis 21. (vkj 09.) märtsil 1895 Sürgavere valla Lõhavere Kereme-Peedi talus kaheksalapselises peres. Abiellus 25. juunil 1922 Tartus Peetri kirikus Elfriede-Annette Kessiga (1902–?). Sündisid pojad Raimond (1923) ja Vello (1926).

Omandas hariduse Suure-Jaani kihelkonnakoolis ja täiendas end hiljem iseõppimise teel. Võttis alates 1915. aastast osa Esimesest maailmasõjast 426. Povenetski Jalaväepolgu koosseisus. Oktoobris 1917 langes Saaremaa vallutamisel sakslaste kätte vangi, kust peatselt põgenes. Astus seejärel Viljandis paiknevasse 2. Eesti Polku, kus teenis 1918. aasta kevadeni.

Novembris 1918 siirdus vabatahtlikuna Tallinnas formeeritavasse Ratsapolku, kust juba 7. detsembril läks Laiarööpmelisele Soomusrongile nr 1. (hiljem Kapten Irv). Võttis rongil olles osa kõigist lahinguist punavägede vastu kuni 1919. aasta kevadeni. Vapruse eest ülendati veebruaris 1919 vanemallohvitseriks. Sai kahel korral kergelt haavata ning 24. mail 1919 raskelt vigastada käsigranaadi läbi Trotski-nimelise soomusrongi vallutamiskatsel Košeljahja jaama juures, mille

tulemusel amputeeriti vasak jalg. Pärast pikaajalist haiglaravi 1919. aasta oktoobris vabastati ta kui invaliid sõjaväeteenistusest.

Pälvis Vabaduse Risti II liigi 3. järgu ning samuti II liigi 2. järgu. Karl Lipand oli seega üks neist 29 kavalerist, kellele on antud VR II/2. Lisandus veel tasuta maa normaaltalu suuruses, 12 000 marka ning Vabadussõja Mälestusmärk.

Autasumaa, mille suuruseks oli 22,74 ha, eraldati Tartumaa Raadi valla Raadi mõisa Tila karjamõisast ning anti kätte 1922. aasta mais. Ta ristis koha Võidu taluks ning ostis osa seal asunud hoonetest ära, kuid müüs siis oma õigused 1926. aasta kevadel. Uue omaniku soovil anti kohale nimeks Toila talu.

Elas järgnenud aastatel riigipensionärina Tartus. Oli Vigastatud Sõjameest Ühingu Keskjuhatuse ning Tartu VRVÜ liige.

Karl Lipand suri 20. juunil 1928 Tartus südamehaiguse ja ajurabanduse tõttu. Maetud Tartu Garnisoni kalmistule. Nõukogude okupatsiooni ajal see kalmistu osaliselt hävitati, kuid tema hauatähis on rikutuna säilinud tänaseni.

Veel aastaid hiljem puudus mingil põhjusel Pärnu-Viljandi Sõjaväeringkonna Staabil teave Karl Lipandi surma kohta ning seetõttu nimetati ta 1939. aasta oktoobris ümber nooremallohvitserist seersandiks. Andmed tema veltveebliks ülendamise kohta puuduvad.

EELK Suure-Jaani koguduse sünnikanne nr 56/1895; Tartu linna per reg 5: 71; Tartu linna surmaakt nr 280 /1928; ERA, f. 680. Viljandi raj pakk 18/1895; ERA, f. 63, n. 16, s. 9184; EVK 1935: 58; Södur 1926, nr 29: 618.

JUHAN (ka JOHAN, JOHANNES) JUHANI p LÖHMUS, VR II/3, nooremveebel (1940).

Sündis 15. (vkj 03.) augustil 1894 Pärnumaa Vändra kihelkonna Uue-Vändra valla Süttesilla talus. Abiellus 12. jaanuaril 1919 Suure-Jaani kirikus Alide Päärsoniga (1900–1985). Sündis poeg Arnold (1919–1995). Lõpetas kihelkonnakooli 1912 ning Slutski 4-klassilise reaalgümnaasiumi 1916. Võttis osa Esimesest maailmasõjast, teenides Raudteepataljonis. Vabadussõja algul võeti 19. jaanuaril 1919 teenistusse varustusrongile, kust märtsi lõpul viidi Kitsarööpmelisele Soomusrongile nr 2. Ülendati veltveebliks augustis 1919. Sai lahingus Irboska all 19. oktoobril 1919 raskelt vasakust jalast haavata, mille tõttu tunnistati sama aasta det-

JUHAN LÕHMUS
VR II/3

sembris invaliidiks ja vabastati teenistusest. Juunis 1940 nimetati auastmelt nooremveebliks.

Lahingutes osutatud vapruse eest sai Vabaduse Risti II liigi 3. järge, 15 000 marka, Vabadussõja Mälestusmärgi haavatulindiga ning Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedali.

Asus 1923. aasta maist pidama Taevere valla Enge mõisast eraldatud 15,75-hektarilist asunduskrunti, mille ristis Pahasaare taluks. Ehitas sinna uue elumaja ning ostis talukoha välja 1930. aastal.

Taevere vallavanema abi pikemat aega. Osales aktiivselt ühiskondlikus elus, olles Suure-Jaani Ühispanga Nõukogu esimees, Asunikkude ja Riigirentnike kohaliku koondise esimees, Suure-Jaani Majanduse Ühisuse juhatuse liige, Ilmatari kooris, Eesti Vabadussõjalaste Liidu Suure-Jaani osakonna juhatuses, Vigastatud Sõjameeste Ühingu ning VRVÜ Viljandi osakonnas.

Saksa ajal tegutses kohaliku põllumajandusjuhina ning pidas talu. Viimast ka Nõukogude ajal kuni 1949. aastani, kui sundkorras aeti kolhoosi. Töötas kolhoosis Sangar, olles viimati rebasefarmi juhatajaks.

Juhan Lõhmus suri 24. aprillil 1958 Suure-Jaani haiglas südamepauna põletiku tõttu. Maetud Suure-Jaani kalmistule.

EELK Väandra koguduse sünnikanne nr 128/1894; Taevere valla per reg 4: 277; Suure-Jaani raj surmaakt nr 14/1958; ERA, f. 680. Viljandi raj pakk 16/1894; ERA, f. 63, n. 18, s. 3119; ERA, f. 3142, n. 2, s. 352a; EVK 1935: 198; minia Liidia Lõhmuse andmed (nov 1995).

TÕNIS (sünd DIONISI) JAANI (IVAN) p MEINER, VR II/3, seersant (1940).

Sündis 25. (vkj 13.) märtsil 1895 Vastemõisa valla Epra küla Madise talu perepojana. Kuna perekond oli apostlik-õigeusuline, siis tema sünninimeks oli Dionisi. Abiellus 13. veebruaril 1921 Suure-Jaani kirikus Liisa Sanderiga (1896–1963). Sündisid 6 last: Jaan (1922–1946), Meta (1924), Linda (1926), Elma (1927), Astrid (1929) ja Salme (1931).

TÕNIS MEINER
VR II/3

Lõpetanud kohaliku vallakooli ning Kildu ministeeriumikooli. Vabadussõja algul 30. detsembril 1918 astus Viljandi Vabatahtlikkude Pataljoni 1. roodu. Juba jaanuaris 1919 sai väeosa nimeks Viljandi Kaitsepataljon ning mais ristiti Sakala Partisanide Pataljoniks, kus määrati jaoülemaks. Sai 21. märtsil 1919 paremast õlast haavata. Lühemat aega teenis juunikuus ka 2. Diviisi Tagavarapataljonis, kust läkitati tagasi endisse väeossa. Ülendati augustis 1919 vanemallohvitseriks. Teenistusest vabanes 1920. aasta aprillis. Juunis 1940 nimetati auastmelt seersandiks.

Pälvis Vabaduse Risti II liigi 3. järgu vaprusse eest, mida oli osutanud “lahingus 20. juulil 1919 a. Rodowoe mõisa juures”. Lisandus 13 000 marka, Vabadussõja Mälestusmärk haavatu- lindiga ning Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedal.

Töötas järgnevatel aastatel Vastemõisa valla Käära metsavahina. Sai märtsis 1932 Põllutööministri otsusega kui Vabaduse Risti kavalier Vastemõisa mõisast eraldatud 49,85-hektarise Käära asundustalu. Peatselt selgus, et tema valduses on ka Epra külas asuv Madise talu. Maa määramine tühistati Põllutööministri abi otsusega 1933. aasta aprillis. Tõnis Meineri kaebus Riigikohtu ees lükati tagasi, kuid Viljandi Maavalitsuse otsusega märtsist 1934 kinnitati ta siiski koha saajaks. Ostis Käära talu ära 1938. aastal.

Osales ühiskondlikus elus, olles Kaitsemiidu Sakalamaa Maleva Suure-Jaani malevkonna ning VRVÜ Viljandi osakonna liige.

Tõnis Meiner suri 18. aprillil 1943 Vastemõisa vallas Käära talus kopsutiisikusse. Maetud Suure-Jaani kalmistule.

Poeg Jaan Meiner teenis Teise maailmasõja ajal Omakaitstes, Saksa sõjaväes ning oli metsavend. Ta arreteeriti Nõukogude julgeolekorganite poolt ning lasti maha. Tütred Meta, Linda, Elma ja Astrid olid arreteeritud või küüditatud Venemaa vangilaagrites.

Nimetamist väärib seegi, et abikaasa vend Jüri Sander langes Vabadussõjas ning puhkab Tõnis Meineri kõrval Suure-Jaani kalmistul.

EAÕK Suure-Jaani koguduse sünnikanne nr 12/1895; Vastemõisa valla surmaakt nr 15/1943; ERA, f. 680. Viljandi raj pakk 18/1895; ERA, f. 63, n. 18, s.

4953; SP 1934: 312; EVK 1935: 206; tütar Meta Pilli andmed (juuni 1995).

JAAN MÄNNIK
VR II/3

JAAN (sünd JOANN, ka JOANNES) HANSU (ANTONI) p MÄNNIK, VR II/3, reamees (1918).

Sündis 10. juulil (vkj 28. juuni) 1888 Lahmuse vallas. Abiellus 4. veebruaril (vkj 22. jaan) 1912 Suure-Jaani apostliku õigeusu kirikus Elisaveta (ka Liisa) Männikuga (1889–1983). Sündis tütar Saima (ka Ksenia) (1919–1950). Juba enne abiellumist oli ühine poeg Ants (1910–1944). Võttis osa Esimesest maailmasõjast. Vabadussõjas alates 20. detsembrist 1918, teenis algul 2. Tagavarapataljonis. Veebruaris 1919 viidi üle Viljandi Kaitsepataljoni, mis maikuus ristiti Sakala Partisanide Pataljoniks, kus teenis 1. roodu kuulipildurina. Võttis koos üksusega osa lahingutest Võru- ja Petserimaal. Demobiliseeriti aprillis 1920.

Annetati Vabaduse Risti II liigi 3. järk vapruse eest, mida oli osutanud “lahingus 24. aprillil 1919 a. Panikowitschi mõisa juures”. Lisandus 10 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärk.

Pidas Taevere valla Jälevere külas popsikohta, kuni 1923. aasta mais sai Enge mõisast 11,78-hektarilise asunduskrundi, mille ristis Suurekuuse taluks. Ehitas sinna hooned ning omandas koha päriseks 1930. aastal. Oli VRVÜ Viljandi osakonna liige. Elas ning töötas järgmistel aastatel oma talus.

Jaan Männik suri 10. jaanuaril 1947 Taevere vallas Enge külas Suurekuuse talus südamelihase põletiku tõttu. Maetud Suure-Jaani apostliku õigeusu koguduse kalmistule.

Poeg Ants Männik teenis Teise maailmasõja ajal Saksa sõjaväes ning jäi lahingutes 1944. aasta suvel Tartu all teadmata kadunuks.

EAÕK Suure-Jaani koguduse sünnikanne nr 19/1888; Taevere valla per reg 3: 411; Taevere valla surmaakt nr 5/1947; ERA, f. 680. Viljandi raj pakk 9/1888; ERA, f. 63, n. 18, s. 3109; SP 1934: 314; EVK 1935: 216; pojapoeg Jüri Männiku andmed (apr 1994).

VILLEM MÄNNIK
VR I/3

VILLEM MÄRDI p MÄNNIK, VRI/3, leitnant (1920).

Sündis 30. (vkj 18.) märtsil 1886 Viljandi vallas Vardja külas Laane-Suki talus. Abiellus 24. detsembril 1936 Viljandi Jaani kirikus Erika-Alice Oskariga (1894–1971). Kooselu jäi lastetuks. Omandas hariduse Viljandi valla Kutsari algkoolis 1894–1897, Viljandi kihelkonnakoolis 1897–1900, Viljandi linnakoolis 1900–1902. Erihariduse sai Venemaal Gorõ-Goretski Põllutöökeskkoolis 1902–1907 ja Saksamaal Bonn-Poppelsdorfi Põllumajanduse Akadeemias 1908–1910 Vene Põllumajandusministeeriumi stipendiaadina. Praktiseeris Bremeni Sookatsejaamas. Töötas 1912–1914 Novgorodi kubermangu semstvo juures maaparanduse ja sooharimise vaneminstruktorina.

Teenis vabatahtlikuna 179. Ust–Dvinski jalaväepolgus 1910–1911. Ülendati novembris 1911 lipnikuks. Esimesest maailmasõjast võttis osa 67. Jalaväediviisi voriadjutantina juulist 1914 kuni jaanuarini 1918. Pälvis Stanislavi ja Anna ordeni kolmandad järgud.

Vabadussõjas 6. detsembrist 1918 Varustuse Valitsuse toitlusjaoskonna ülema abina ning alates aprillist 1919 intendantuuri osakonna ülema abina. Sama aasta detsembris määrati Sõjaväe intendandi abiks, kust jaanuaris 1920 nimetati Sõjaväe Intendandi Valitsuse majandusosakonna ülemaks. Ülendati märtsis 1920 leitnandiks. Lahkus sõjaväeteenistusest augustis 1920.

Sõjaliste teenete eest pälvis Vabaduse Risti I liigi 3. järgu, 40 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärgi.

Asus 1920. aastal tööle Eesti Aleksandri Põllutöö Keskkoolis aiamekasvatuse ja maaparanduse õpetajana. Määrati sama kooli juhatajaks 1926. aastal ning oli sellel kohal kuni 1941. aasta suveni. Eesti Sooparanduse Seltsi auliige. VRVÜ Viljandi osakonna liige.

Ostis 1935. aastal Pärnumaal Abja vallas 101,57-hektarilise Kangro-Märdi talu, mis 1941. aasta algul võeti Nõukogude okupatsioonivõimude poolt ära.

Arreteeriti 13. juunil 1941 oma korteris Olustvere koolimajas ning

viidi Venemaale.

Villem Männik suri 24. septembril 1943 Tomski oblasti Tšainski rajooni Kolominski Grivõ külas paiknenud vangilaagris. Matmispaik teadmata.

Abikaasa Erika-Alice Männik küüditati koos mehega juunis 1941 Tomski oblastisse, kus talle mõisteti 1944. aasta septembris 8 aastat vangilaagrit "osalemise eest nõukogude vastases grupis". Oli olnud aastatel 1937–1940 Naiskodukaitse esinaine. Vabanes 1955. aasta sügisel vangilaagrist ning tuli Eestisse. Maetud Viljandi Vanale kalmistule. Tema hauakivil on jäädvustatud ka Villem Männiku nimi.

EELK Viljandis Pauluse koguduse sünnikanne nr 57/1886; Olustvere valla per reg 2: 481; ERA, f. 495, n. 7, s. 3473; ERAF, f. 8, s. 2186; ERAF, f. 2M/O, s. 2091; EAT 1932: 203; EVK 1935: 218; Piir 6: 57; Oma Maa 1936, nr 34: 3; Sakala 1996, nr 158: 4.

JÜRI NAELASTE
VR II/3

JÜRI JAAGU p NAELASTE (kuni 17.05.1935 NANELSON), VR II/3, 1. järgu madrus (1918).

Sündis 23. (vkj 11.) juulil 1895 Vastemõisa valla Taarina talu perepojana. Hiljem liideti talu Olustvere vallaga. Abiellus 28. juunil 1925 Suure-Jaani kirikus Meta Sulg'iga (1902–1984). Sündisid tütar Asta (1926) ja poeg Harvi (nüüd Harri) (1930). Omandas hariduse kohalikus vallakoolis ja Vastemõisa 2-klassilises ministeeriumikoolis. Võttis osa Esimesest maailmasõjast madrusena ristlejal Rjurik. Vabadussõjas alates 12. detsembrist 1918 suurtükilaeval Lembit 1. järgu madrusena. Võttis osa kõigist suurtükilaeva operatsioonidest ja dessantidest. Alates märtsist 1920 viidi Lembitu reavanemaks. Vabastati sõjaväest mais 1920. Pälvis Vabaduse Risti II liigi 3. järgu sõjalise vaprus eest, 10 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärgi.

Pärast sõda tuli sünnikoju Taarina tallu, mida pidas järgnevatel aastatel. Osales aktiivselt ühiskondlikus elus, olles kohaliku Isamaaliidu liige, kuulus Eesti Vabadussõjalaste Liitu ning Põllumeeste Kogusse.

Oli VRVÜ Viljandi osakonna liige.

Olustvere valla perekonnaseisuametniku otsusega 17. mail 1935 eestistati Nanelsonide perekonnanimi Naelasteks.

Siirdus 1941. aasta juunis metsavennaks ning osales koos oma grupiga rünnakus taganevatele punaväelastele. Kuulus Saksa ajal Omakaitseesse.

Pärast sõda pidas Taarina talu kuni 1949. aasta küüditamise järgselt oli sunnitud Võitleja kolhoosi liikmeks astuma.

Arreteeriti Nõukogude julgeolekutöötajate poolt 22. veebruaril 1950 Taarina talus. Mõisteti ENSV RJM Sõjatribunali otsusega 1950. aasta mais 25 aastat vangilaagrit ja 5 aastat asumist. Peeti kinni Mordva ANSV Dubravlagi Javassi asunduses paiknenud vangilaagris. Vabastati 1956. aasta augustis ning tuli tagasi Eestisse.

Elas järgnevalt tütre juures Tartu rajooni Kobratu külas ning alates 1976. aastast Vedu külas. Töötas Tuleviku kolhoosis öövahina ja aiandusbrigaadis hobusemehena. Viimasel paaril eluaastal osales aktiivselt ka ühiskondlikus elus ning oli Vabadusristi päevadel ning Vabadussõja mälestussammaste avamisel aukülaline. Pani sellal kirja ka oma Vabadussõja mälestused. Viimased elukuud oli halvatuna voodihaige.

Jüri Naelaste suri 7. mail 1990 Tartu rajooni Tartu kn Vedu külas aterosklerootilise kardioskleroosi tõttu. Maetud Suure-Jaani kalmistule.

EELK Suure-Jaani koguduse sünnikanne nr 146/1895; Tartu kn surmaakt nr 26/1990; Olustvere valla per reg 1:445; ERA, f. 680. Viljandi raj pakk 18/1895; ERAF, f. 130, s. 15127; EVK 1935: 220; Piir 6: 76; Piir 9: 135; Jüri Naelaste mälestused (märts 1989), tütar Asta Naelaste andmed (okt 2001).

JAAN (kuni 29.08.1938 IVAN) JUHANI p NEEM (kuni 20.08.1936 NEIMANN, ka NEUMANN), VR II/3, kapral (1920).

Sündis 27. (vkj 15.) märtsil 1894 Vastemõisa valla Epra külas. Hiljem see kant liideti Taevere vallaga. Abiellus 2. aprillil 1923 Suure-Jaani kirikus Maia Lõhmusega (1892–1977). Sündis tütar Elma (1924).

Omandas hariduse vallakoolis. Võttis osa Esimesest maailmasõjast 2. Autoroodu autojuhina. Elas 1918. aastal Vastemõisa valla Kootsi talus. Vabadussõjas alates 14. jaanuarist 1919 2. Diviisi

JAAN NEEM
VR II/3

Tagavarapataljonis. Veebruaris määrati Viljandi Kaitsepataljoni, mille nimeks sai maikuu 1919 Sakala Partisanide Pataljon, ja kus teenis 1. roodu jaoülemana ning kuulijõudujate meeskonnas. Ülendati veebruaris 1920 kapraliks. Demobiliseeriti aprillis 1920. Pälvis Vabaduse Risti II liigi 3. järgu lahingulise vapruste eest, mida oli "ülesnäitanud lahingus 24. aprillil 1919 a. Panikowitschi mõisa all". Lisandusid tasuta maa normaal- talu suuruses, 10 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärk.

Autasumaa suurusega 37,18 hektarit anti 1927. aasta maist Läänemaa Vigala valla Vana-Vigala mõisast. Selle Tammiku taluks ristitud koha pidamise õigused müüs aga juba samal kevadel ära.

Elas ja töötas järgnevatel aastatel Vastemõisa valla Kootsi talus ning hiljem Taevere valla Epra küla Pahassaare talus.

Oli Sakala Partisanide Ühingu ja VRVÜ Viljandi osakonna liige.

Vastemõisa valla perekonnaseisuametniku otsusega 20. augustil 1936 muutis senise perekonnanime Neimann (ka Neumann), võttes selle asemel Neem. Ka eesnimi korrastati sama vallaametniku otsusel 29. augustil 1938, asendades senise Ivani eestiliku Jaaniga, mida tege- likult oli kogu aja ka ise kasutanud.

Saksa okupatsiooni ajal tegutses Pahassaare talus, pidades seda ka järgnenud Nõukogude okupatsiooni ajal kuni 1950. aastani. Siis oli sunnitud astuma Epra kolhoosi liikmeks, millest hiljem sai kolhoos Kindel Tee. Töötas majandis põllutöölisena kuni pensionile jäämise- ni.

Jaan Neem suri 16. veebruaril 1979 Suure-Jaani haiglas südame vere- soonte lubjastumise tõttu. Maetud Suure-Jaani kalmistule.

Väärrib märkimist, et Jaan Neemi vend, reamees Tõnis Neimann (ka Neumann) langes Vabadussõjas Laiarööpmelisel Soomusrongil nr 1.

EAÕK Suure-Jaani koguduse sünnikanne nr 12/1894; Suure-Jaani kn sur- maakt nr 12 /1979; ERA, f. 680. Viljandi raj pakk 16/1894; ERA, f. 63, n. 12, s. 8049; VR diplom nr 823/1920; SP 1934: 313; EVK 1935: 224; tütar Elma Kallase andmed (juuni 1995).

MIHKEL NÕMMIK
VR II/3

MIHKEL (ka MIHAIL) JOOSEPI p NÕMMIK, VR II/3, kaptenmajor (1924).

Sündis 18. (vkj 06.) septembril 1894 Pärnumaa Pärnu-Jaagupi kihelkonna Vee vallas Parasmaa kooliõpetaja pojana. Elas noorpõlves Suure-Jaanis ning käis ka siinses kirikus leeris. Abiellus 22. veebruaril 1925 Tallinna Kaarli kirikus Veera Popovaga (1906–?). Kooselu jäi lastetuks.

Hariduse sai kohalikus valla- ja kihelkonnakoolis ning Riias ja Miiitavi (nüüd Jelgava) reaalkoolis 1910–1913. Lõpetas 1917. aastal Mereinseneride kooli Kroonlinnas.

Võttis osa Esimesest maailmasõjast soomusristleja Gromoboi peal insener-mehhaanikuna kuni augustini 1918. Ülendati septembris 1914 gardemariiniks ning detsembris 1915 vanemgardemariiniks. Mitšmaniks, mis oli esimene ohvitseri aukraad, ülendati mais 1917. Töötas 1918. aasta lõpul lühemat aega Viljandi Eesti Haridusseltsi Gümnaasiumis füüsika- ja matemaatikaõpetajana.

Vabadussõjas osales alates 3. jaanuarist 1919 miiniristleja Lennuk insener-mehhaanikuna. Võttis osa kõigist miiniristleja operatsioonidest ja dessantidest. Pälvis Vabaduse Risti II liigi 3. järgu sõjalise vapruste eest, tasuta maa normaaltalu suuruses, 50 000 marka, Vabadussõja Mälestusmärgi ja Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedali.

Jaanuarist 1920 määrati suurtükilaeva Lembit vaneminsener-mehhaanikuks ning ülendati vanemleitnandiks. Alates maist 1922 nimetati Merejõudude Staabi side ja ujuvate abinõude osakonna ülema abiks. Ülendati veebruaris 1924 kaptenmajoriks. Aprillist 1925 määrati Merejõudude Staabi side- ja abilaevade osakonna ülema abiks ning aprillist 1927 Sõjasadama insener-mehhaanikuks, millisel kohal täitis korduvalt ka Sõjasadama ülema kohuseid. Arvati reservi oktoobrist 1928. Töötas mõnda aega Tallinnas Tolli Peavalitsuses revidendina. Aastatel 1932 kuni 1940 oli Tallinna Merekooli juhataja. Sai teenete eest veebruaris 1938 Valgetähe IV klassi. Osales ühiskondlikus elus, olles Mereväe Ohvitseride Kogu juhatuses ning VRVÜ Tallinna osakonna liige. Teise maailmasõja ajal põgenes Rootsi, kus elas järgnevat aastad ning osales ka pagulaseestlaste organisatsioonides.

Mihkel Nõmmik suri 12. veebruaril 1962 Stockholmis maovähki. Tema tuhastatud põrm paigutati Stockholmi St. Görani kolumbaariumi.

Väärrib märkimist, et abikaasa Veera Nõmmik oli mitmekordne Eesti meister tennis.

EELK Pärnu-Jaagupi koguduse sünnikanne nr 62/1894; EELK Tallinna Kaarli koguduse 2. pihtkonna abielukanne nr 24 /1925; ERA, f. 495, n. 7, s. 3681; EVK 1935: 228; Sõdur 1925, nr 18/19: 448; Välis-Eesti 1954, nr 19:10; Eesti Päevaleht 1962, nr 42: 1; Välis-Eesti 1962, nr 8: 7; ML 1996: 421.

JAAN OLEV
VR II/3

JAAN HANSU p OLEV (kuni 20.08.1936 RINALDI), VR II/3, nooremseersant (1940).

Sündis 22. (vkj 10.) novembril 1897 Vastemõisa vallas Jänessaare talupidaja seitsmelapselise pere esimese lapsena. Abiellus 28. novembril 1921 Suure-Jaani kirikus Anna Olev'iga (1890–1965). Sündisid lapsed: August (1921–1921), Linda (1923) ja Jaan (1930). Abikaasa Annal oli neiu põlvest tütar Amanda (1912).

Lõpetas Vastemõisa vallakooli. Võttis osa Esimesest maailmasõjast 1. Suurtükiväepolgus märtsist 1916 – veebruarini 1918.

Vabadussõtta astus vabatahtlikuna ning määrati 27. aprillist 1919 teenima reamehena Kuperjanovi Partisanide Pataljoni 1. roodu. Alates 1920. aasta maist nimetati 1. roodu jaoülemaks ning ülendati sama aasta juulis nooremallohvitseriks. Demobiliseeriti augustis 1920. Lahingutes osutatud sõjalise vapruste eest omistati Vabaduse Risti II liigi 3. järk, tasuta maa normaaltalu suuruses, 10 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärk. Juunis 1940 omistati senise nooremallohvitseri asemele seersandi auaste. Autasuks määratud maast loobus ning võttis selle asemel välja raha.

Pärast sõda siirdus koduväiks Vastemõisa valla Sakssilla tallu, mille pidajaks oli järgnevatel aastatel. Kuulus VRVÜ Viljandi osakonda.

Vastemõisa valla perekonnaseisuametniku otsusega vahetas 20. augustil 1936 perekonnanime Rinaldi, võttes selle asemel Olev, mis oli abikaasa neiu põlvnenimi.

Pidas Sakssilla talu Nõukogude okupatsiooni ajal kuni sundkollektiviseerimiseni. Järgnevatel aastatel töötas Kalju kolhoosi tallimehena kuni pensionile siirdumiseni. Elas Sakssilla talus ning viimase eluaasta ka tütre juures Viljandis. Suri 21. veebruaril 1972. aastal Viljandi haiglas südamelihase ateroskleroosi tõttu. Maetud Suure-Jaani kalmistule.

EELK Suure-Jaani koguduse sünnikanne nr 245/1897; Vastemõisa valla per reg 1: 464; Vastemõisa kn surmaakt nr 3/1972; ERA, f 680. Viljandi raj pakk 22/1897; ERA, f. 495, n. 3, s. 297, l. 56; tütar Linda Grööni andmed (okt 1997).

JAAN PAAP
VR II/3

JAAN JÜRI p PAAP, VR II/3, reamees (1919).

Sündis 3. mail (vkj 21. aprill) 1883 Viljandi vallas Vanamõisa küla Vanamõisa talus. Suguvõsa oli juba mitmendat põlve Suure-Jaani kiriku liikmeks. Vallaline. Õppis kohalikus vallakoolis. Esimesest maailmasõjast võttis osa 897. Jalaväepolgus reamehena. Vabadussõjas 2. Tagavarapataljonis alates 15. jaanuarist 1919, kust juba veebruaris viidi üle Viljandi Kaitsepataljoni 1. roodu. Võttis osa lahingutest Punaväe vastu Võru- ja Setumaal.

Reamees Jaan Paap langes 9. aprillil 1919 Petserimaal Pankjavitsa mõisa piirkonnas Väike-Mihhalkina küla vallutamisel punavägede käest. Maetud Vabadussõjas langenute ühiskalmistule Viljandis.

Postuumselt autasustati teda Vabaduse Risti II liigi 3. järguga, sest “21. märtsil 1919. a saadeti Kallaste rajoonis paari mehega luurele. Vaenlasele seljataha hiilinud, tormati hurraa hüüetel kuulipilduja kallale. Vaenlane põgenes kuulipildujat maha jättes. Rms. Paap hüppas esimesena kuulipilduja juurde ja avas tule, surmates kõik põgenevad vaenlase kuulipildurid.” Lisandus veel 10 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärk, mis kõik anti üle tema isale.

Jaan Paap'i nimi oli jäädvustatud Viljandi valla Vabadussõjas langenute mälestustahvilil, mis avati 1929. aastal ning purustati kommunistide poolt 1940. Tahvel on senini ennistamata.

Kuid tema nime ei olnud millegipärast arvatud Suure-Jaani kihelkonna langenute nimekirja. Vahest oli põhjuseks, et ta maeti Viljandisse ning arvati ekslikult Viljandi Pauluse koguduse liikmeks.

EELK Suure-Jaani koguduse sünnikanne nr 118/1883; EELK Viljandi Pauluse koguduse surmakanne nr 136/1919; ERA, f. 680. Viljandi raj pakk 3/1883; SP 1934: 154, 314; vennapoja Arnold Paapi andmed (juuni 1996).

JOHAN JOHANI p PIIR, VR II/3, seersant (1940). Sündis 17. (vkj 5.) juulil 1897 Paistu kihelkonna Õisu vallas töölise peres. Vabadussõjas vabatahtlikuna Viljandi Kaitsepataljonis (hilisem Sakala Partisanide Pataljon).

Johan Piir suri 7. augustil 1945 Suure-Jaani haiglas autoõnnetuses saadud vigastustesse. Maetud Kõpu kalmistule (vt elulugu VMA 1998: 89–90.)

JAAN PUUSILD
VR I/3

JAAN JÜRI p PUUSILD (sünd PUSILD), VR I/3, LKO 3. järk, kapten (1924).

Sündis 30. (vkj 18.) juunil 1879 Olustvere valla Aimla Lappardi talus. Abiellus 30. märtsil 1919 Tallinna Kaarli kiriku 2. pihtkonnas Liine Sanderiga (1887–?). Tütar Lia (1924–1990). Omandas hariduse kohalikus vallakoolis, Viljandi linnakoolis ja Kroonlinna gümnaasiumis ning sõjalised teadmised omandas Oranienbaumi 1. Lipnikekoolis 1916 ja Alalisväe Ohvitseride Kursustel 1923–1924. Teenis Vene sõjaväes Varssavi kindlussuurtükiväe 4. patareis novembrist 1900 kuni oktoobrini 1905. Esimesest maailmasõjast võttis osa 2. Kroonlinna suurtükipolgus juulist 1914 kuni aprillini 1916. Omandas ohvitserikutse Oranienbaumi 1. Lipnikekoolis aprillist juulini 1916. Ülendati juulis 1916 lipnikuks. Järgnevalt teenis 172. Jalaväepolgus ja 260. Tagavarapolgus nooremohvitserina ning 187. Marsiroodu ja 310. Jalaväepolgu rooduülemana. Veebruaris 1917 ülendati alamleitnandiks. Võttis osa lahingutest Austria ja Saksa vägede vastu. Sai lahingus 15. veebruaril 1917 põru-

tada ja langes sakslaste kätte sõjavangi. Saabus novembri lõpul 1918 vangist tagasi kodumaale. Astus Vabadussõja algul 6. detsembril 1918 teenistusse 1. Jalaväepolku ning määrati läbikäijate komando nooremohvitseriks. Teenis veebruarist 1919 Tallinna Tagavarapataljoni 13. roodu ülemana ning sama aasta aprillist 3. Diviisi Tagavarapataljoni õppekomando ülemana. Mais 1919 määrati Soomusrongide Divisjoni Tagavarapataljoni, kus oli kuulipildujate roodu ning 6. dessantroodu ülemaks. Juhtis lahingutegevust Punaarmee ja *Landeswehri* vastu. Pälvis sõjaliste teenete eest Vabaduse Risti I liigi 3. järgu, 40 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärgi. Lõunanaabrid autasustasid Läti Karutapja ordeni 3. järgu ning Läti Vabadussõja Mälestusmärgiga.

Jätkas sõja lõppedes teenistust. Märtsis 1920 määrati Soomusrongide Diviisi Tagavarapataljoni 3. dessantroodu ülemaks. Lühemat aega oli Kalevlaste Malevas 1. roodu nooremohvitseriks, kust juunis 1920 viidi üle Tallinna Linna Komandantuuri ja määrati komandandiroodu ülemaks ning ülendati leitnandiks. Novembris 1922 sai roodust komandandikompanii. Septembrist 1923 kuni juulini 1924 täiendas sõjalist haridust Alaliväe Ohvitseride Kursustel. Veebruaris 1924 ülendati kapteniks. Seoses ümberkorraldustega määrati märtsis 1924 Harju maakonna Rahvaväe ja Kaitse Liidu komandandikomando ülemaks. Augustis 1925 sai komandost komandandikompanii ja ta määrati selle ülema kohusetäitjaks. Jaanuaris 1927 toimus taas nimemuutus, nüüd siis Harju Kaitsevähingkonna ülema asutuseks, mille komandandikompanii ülema kohusetäitja ametikohal jätkas kuni surmani.

Lisaks jõudis olla veel Soomusrongide Diviisi Tagavarapataljoni kohu eesistujaks 1920. aastal, Tallinna Komandantuuri Ohvitseride Kogu abiesimeheks 1921–1922 ning Tallinna Sõjaväljakohtu liikmeks 1922.

Jaan Puusild suri 30. augustil 1927 Tallinnas südamerabanduse tõttu. Maetud Tallinna Rahumäe kalmistule.

EELK Suure-Jaani koguduse sünnikanne nr 178/1879; Nõmme linna per reg 21: 23; EELK Tallinna Kaarli koguduse 2. pihtkonna surmakanne nr 94/1927; ERA, f. 495, n. 7, s. 4359; EVK 1935: 258; Sõdur 1927, nr 39: 939.

JÜRI (kuni 07.03.1935 GEORGI) JÜRI p RANDLA (kuni 18.02.1935 BACHMANN), VR I/3, leitnant (1933).

Sündis 14. (vkj 02.) detsembril 1893 Vastemõisa valla Kaansoo küla

JÜRI RANDLA
VRI/3

väiketalupidaja peres. Abiellus 9. juunil 1934 Tallinna Jaani kirikus Alma Tiedemanniga (1907–2003). Sündisid tütar Reet (1935) ja poeg Jüri (1936). Lõpetas kohaliku valla-kooli, Kaansoo apostliku õigeusu kihelkon-nakooli 1907 ning Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste Sõjakooli 1929.

Esimesest maailmasõjast võttis osa sep-tembrist 1915. Lõpetas 177. Tagavarapolgu õppekomando Novgorodis ning osales lahin-gutes Saksa vägede vastu 779. Lössogorski polgu ridades Leedumaal. Teenis det-sembrist 1917 kuni veebruarini 1918 Eesti Tagavarapataljonis Tartus.

Vabadussõja puhkedes astus 15. detsemb-ril 1918. aastal 6. Jalaväepolku ning määrati veltveebliks 2. pataljoni. Ülendati juunist 1919 lahingulise vahvuse eest ohvitseri asetäitjaks ning määrati 6. roodu nooremohvitseriks. Sama aasta novembris nimetati polgu adjutandi abi asetäitjaks. Sõjaliste teenete eest pälvis Vabaduse Risti I liigi 3. järgu, 25 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärgi ning Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedali.

Jätkas pärast sõda teenistust 6. Jalaväepolgu 1. ja 2. roodu noorem-ohvitserina ning augustist detsembrini 1920 oli Viljandi garnisoni adjutandiks. Jaanuarist 1921 viidi üle 4. Jalaväepolgu 6. pataljoni noo-remohvitseriks, kust juba sama aasta juulist oli taas 6. Jalaväepolgu 6. pataljonis, nüüd veltveebliina. Teenis üleajateenijana polgu rüge-mendi kuulipildujate roodus alates novembrist 1922, kuni 1923. aasta suvel lahkus sõjaväeteenistusest. Astunud sama aasta juulis ametisse Piirivalve Valitsusse, oli teenistuses Pärnu ja 1924. aasta suvest Lääne jaoskonnas, kus tegutses Pärnu kordoni ülemana. Viidi aprillist 1927 üle Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste Sõjakooli, mille rahuaegse jalaväekursuse lõpetas augustis 1929 ning ülendati nooremleitnan-diks. Parima sõjakooli lõpetajana sai Riigivanemalt kulttaskukella. Sõjakooli lõpetamise järel asus teenima Auto-Tanki Rügementi, kus oli Soomusautokompanii nr 2 soomusauto ülemaks, seejärel teenis töökomandos, rügemendi staabis ja õppekompaniis rühmaülemana. Ülendati veebruaris 1933 leitnandiks. Korduvalt täitis ka rügemendi

adjutandi kohuseid. Siseministri otsusega sai 1935. aasta algul Georgi Bachmannist Jüri Randla. Maist 1935 teenis rügemendi staabis arveohvitserina, kust peatselt läkitati rügemendi varaohvitseriks. Juunist 1936 määrati rügemendi baasilao ülemaks, kuid samas täitis ka edaspidi korduvalt rügemendi arve- ja varaohvitseri kohuseid. Tegutses samuti auto-tanki ala ohvitseride ja allohvitseride ettevalmistamise kursuse õppejõuna tehnilise varustuse alal ning oli portupei aspirantide tehnilise ala ettevalmistamise kursuse õppejõuks praktiliste tööde alal.

Korduvalt ka Auto-Tanki Rügemendi Ohvitseride Kogu laekahoidjaks ja juhatuse liikmeks ning kuulus VRVÜ Tallinna osakonda.

Suvel 1940 oli komandeerituna Sõjavägede Staabi VI osakonnas. Septembris 1940 likvideeriti Nõukogude okupatsioonivõimude poolt Auto-Tanki Rügement ja leitnant Randla viidi üle 22. Territoriaalse Laskurkorpuse 180. Laskurdiviisi 108. üksikusse luurepataljoni Männikul, kus teenis kraamivarustuse ülemana. Jäi 1941. aasta suvel Eestisse ning teenis Saksa ajal revidendina Tallinna Linna Revisjoniametis. Oli Nõmme Omakaitse liige. Pärast Eesti taasokupeerimist Nõukogude Liidu poolt töötas Tallinna Linna Heakorralduslikus, aprillist 1945 oli ametis Tallinna Linna Ehitus- ja Remonttööde Trusti TVO Kaubanduse ja Ühistoitlustamise sektori juhatajana ning juulist 1948 kuni pensionile siirdumiseni veebruaris 1960 tegutses Tallinna Toidukaubastu kaubandusosakonnas mitmesugustel ametikohtadel.

Pensionipõlve veetis Tallinnas ning tegeles fotograafiaga, laulis kirkukooris ja tööstuskaubastu meeskooris.

Jüri Randla suri 10. detsembril 1967 Tallinnas Vabaduse puistee Hõimu bussipeatuses ägedalt väljakujunenud üldise ateroskleroosi tõttu. Maetud Tallinna Liiva kalmistule.

Väärrib märkimist, et poeg Jüri Randla junior on tuntud mootorisportlane. Samuti oli seda pojapoeg Jüri Randla (1964–2000).

Teadmiseks, et leitnant J. Randla naisevend oli Eesti sõjaväe major Hans Tiide (end Tiedemann), kes tapeti Venemaa vangilaagris.

EAÕK Suure-Jaani koguduse sünnikanne nr 1/1894; Tallinna linna per reg 80: 376; Tallinna linna surmaakt nr 2615/1967; ERA, f. 495, n. 13, s. 37, l. 118; ERA, f. 633, n. 1, s. 10, l. 12; ERA, f. 633, n. 1, s. 114, l. 18–19, 197–198; ERA, f. 633, n. 1, s. 245, l. 190–191. ERA f. 650, n. 1, s. 263; EVK 1935: 92; Jüri Randla enda koostatud elulugu (juuni 1948), poeg Jüri Randla andmed (jaan 2004).

AUGUST REBANE
VR II/3

AUGUST DIONIISI (ka TÕNIS) p
REBANE, VR II/3, nooremveebel (1940).

Sündis 4. jaanuaril 1887 (vkj 23. detsembril 1886) talupidaja pojana Viljandimaa Pilstvere kihelkonna Arussaare (hiljem Kõo) valla Kobinsaare küla Rebase talus. Õppis kohalikus vallakoolis ja Arussaare apostliku õigeusu kihelkonnakoolis ning sai velskritekoolis karjaravitseja teadmised. Abiellus 12. juunil 1911 Arussaare apostliku õigeusu kirikus Eleena (Liina) Meiesarega (1889–?). Poeg Leonid (1912–1949). Esimeses maailmasõjas osales 328. Jalaväepolguga lahingutes Saksa vägede vastu. Vabadussõjas 3. Jalaväepolgu 5. roodus rühmavanemana alates 1. jaanuarist 1919. Ülendati sama aasta augustis veltveebliks. Vabanes sõjaväest 1920. aasta märtsi lõpus. Sai veel juunis 1940 uueks sõjaväeliseks auastmeks nooremveebeli. Lahingutes osutatud vaprusel eest põlvnis Vabaduse Risti II liigi 3. järgu, tasuta maa normaaltalu suuruses, 15 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärgi. Kuigi tal oli eesõigus tasuta maa saamiseks, loobus sellest ning võttis hoopis raha. Pidas pärast sõda Kõo valla Kangrussaare küla Liivassaare talu metsavahi ametit. Võttis 1930. aastate lõpul Liivassaare talu rendile ning ostis seejärel ära. Osales ühiskondlikus elus, olles Kaitseliidu Sakalamaa Maleva Pilstvere malevkonna liige ning kuulus VRVÜ Viljandi osakonda. Pidas talu ka Saksa ja teise Nõukogude okupatsiooni ajal, kuni kõrgete põllumajandusmaksude tõttu oli sunnitud 1950. aastal astuma kolhoosi. Töötas seejärel põllutöölisena Loopre kolhoosis, mis kuulus Suure-Jaani rajooni Mõisaküla külanõukogu koosseisu. Olles tööl 1951. aasta sügisel, kukkus ta rängalt ja sai halvatusel. Viibis mõnda aega ravil Viljandi ja Tartu haiglas ning paigutati viimaks täielikult halvatusel Suure-Jaani haiglasse.

August Rebane suri 28. jaanuaril 1952 Suure-Jaani haiglas. Maetud Arussaare apostliku õigeusu koguduse kalmistule.

Väärrib märkimist, et poeg Leonid Rebane mobiliseeriti 1941. aastal Punaarmeele, oli tööpataljonis ning parašütistidekoolis ning visati seejärel Paide kandis alla. Varjas end kodutalus, arreteeriti Omakaitse

poolt, kuid vabastati peatselt. Võeti Saksa sõjaväkke, kus langes Tšehhimaal mais 1945 venelaste kätte vangi. Viidi Venemaale, kus suri vangilaagris 1949. aasta aprillis.

Huvipakkuv on vast seegi, et August Rebase minia Linda vend Jaak Heinsalu oli samuti Vabaduse Risti kavaler.

EAÕK Arussaare koguduse sünnikanne nr 3/1887; Kõo valla per reg 3: 180; Suure-Jaani raj Mõisaküla kn surmaakt nr 2/1952; ERA, f. 680. Viljandi raj pakk 6/1886; ERA, f. 495, n. 3, s. 297, l. 55; EVK 1935: 264; minia Linda Rebase andmed (juuli 1998).

GUSTAV-OSKAR KARLI p REIMANN, VR I/2, major (1934).

Sündis 5. novembril (vkj 24. okt) 1883. aastal Taevere valla Suure-Jaani alevikus kaupmehe pojana. Vabadussõjas oli 2. Jalaväepolgu, siis Pääsküla sõjavangilaagri ja viimaks 3. Diviisi arstiks.

Gustav-Oskar Reimann suri 31. mail 1941. aastal Viljandimaa Kõpu valla Vanaveski (Soloveski) talus kopsutiisikusse. Maetud Suure-Jaani kalmistule (vt elulugu VMA 1998: 92–93).

HANS RÕUK
VR II/3

HANS HANSU p RÕUK (kuni 23.02.1940 ka RAUK), VR II/3, vanemmadrus (1940).

Sündis 18. (vkj 06.) novembril 1893 Sürgavere valla Lõhavere Tõnuhansu talu pidaja pojana. Vallaline. Omandas hariduse Lõhavere valla- ja Suure-Jaani kihelkonnakoolis. Võttis osa Esimesest maailmasõjast meremehena. Vabadussõja puhkedes võeti detsembris 1918 Viljandis sõjaväkke ning määrati teenistusse Tallinna läbikäijate komandosse. Veebruarist 1919 viidi kui madrus üle Peipsi Laevastiku Divisjoni. Sama aasta aprillist teenis suurtükilaev Uku peal kormendrina. Osales laevaga sõjalistes operatsioonides Peipsi ja Pihkva järvel ning võttis Laiarööpalise Soomusrongi nr 5 dessantrooduga osa lahingutest Orava all. Demobiliseeriti aprillis 1920. Senine sõjaväeline auaste nimetati juunis 1940 ümber vanem-

madruseks.

Pälvis Vabaduse Risti II liigi 3. järgu, 12 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärgi.

Pidas järgnevatel aastatel Tõnuhansu talu ning osales ühiskondlikus elus, olles Kaitseliidu Sakalamaa Maleva Suure-Jaani malevonna Sürgavere kompanii, Kerita-Kerme Masinatarvitajate Ühingu, Sürgavere Piimaühingu, Mudiste-Võhmaküla Vabatahtliku Tuletõrje Ühingu ja VRVÜ Viljandi osakonna liige. Samuti oli Võhma Eksporttapamaja osanikuks.

Taevere valla perekonnaseisuametniku otsusega 23. veebruaril 1940 määrati ainukeseks õigeks perekonnanimeks Rõuk.

Sai Tõnuhansu talu pidada, kuni 1949. aasta kevadel oli sunnitud Külvaja kolhoosi liikmeks astuma. Töötas oma tallu loodud kolhoosis (hilisem Kindel Tee) tallimehena kuni pensionini. Jäi repressioonidest puutumata.

Hans Rõuk suri 13. veebruaril 1972 Suure-Jaani haiglas südame-veeresoonkonna lupjumise tõttu. Maetud Suure-Jaani kalmistule.

EELK Suure-Jaani koguduse sünnikanne nr 208/1893; Taevere valla per reg 7: 218; Suure-Jaani kn surmaakt nr 8/1972; ERA, f. 680. Viljandi raj pakk 15/1893; EVK 1935: 278; õe Ella Rõuki andmed (juuli 1998).

JÜRI SCHVEDE
VR II/3

JÜRI JÜRI p SCHVEDE (ka SCHWEDE),
VR II/3, reamees (1918).

Sündis 16. (vkj04.) septembril 1887 Järvamaa Türi kihelkonna Oisu (hiljem Alliku) vallas. Hiljem elas perekond Olustvere ja Uue-Võidu vallas Viljandimaal. Abiellus 6. detsembril 1928 Viljandi Pauluse kirikus Ella Tõnissoniga (1904). Sündisid lapsed: Bruno (1929), Jaan (1931), Asta (1933) ja Jüri (1947). Lõpetanud Olustvere vallakooli. Vabadussõja puhkedes astus 19. detsembril 1918 rahvaväkke. Jaanuaris 1919 määrati 3. Jalaväepolgu 6. roodu, kuid juba mõni päev hiljem läkitati 2. Diviisi Tagavarapataljoni. Veebruaris 1919 saadeti Viljandi Kaitsepataljoni (millest

hiljem sai Sakala Partisanide Pataljon) 1. roodu. Osales lahingutes Punavägede vastu Võru- ja Petserimaal ning Põhja-Lätis. Sai lahingus Šumilovo küla juures 25. aprillil 1919 vasakust sääremarjast haavata. Demobiliseeriti aprillist 1920. Pälvis Vabaduse Risti II liigi 3. järgu, sest “23. märtsil 1919 a. Külma küla vallutamisel taandus vaenlane vastasolevale mäekünkale, jättes maha ühe kuulipilduja. Ägeda tule tõttu ei olnud võimalik kuulipildujat ära tuua. Rms. Schvede jäi üksinda kuulipilduja juurde, lõi tagasi kolm vaenlase kallaletungi ja tõi ära korras vaenlase kuulipilduja”. Lisandusid 10 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärk haavatulindiga.

Pärast Vabadussõda majandas mõne aasta Uue-Võidu vallas Tuule talu. Müüs siis koha ära ning ostis Olustvere vallas Pelda vesiveski ja villatööstuse, mis oli enne kuulunud vend Tõnisele. Pidas järgnevatel aastatel koos perega veskit. Ühiskondlikus elus ei osalenud, kuid kuulus VRVÜ Viljandi osakonda ning oli Saksa ajal Omakaitse liige.

Märtsis 1949 taheti küüditada kogu Schvedede pere, kuid kätte saadi vaid abikaasa Ella ning lapsed Jaan, Asta ja Jüri. Nad viidi asumisele Venemaale Novosibirski oblastisse. Jüri Schvede oli küüditamise ajal Võhmas veskil ning pääses seetõttu ja varjas järgnevalt end ligi kolm aastat Pärnumaal Jõõpres poeg Bruno juures. Ta arreteeriti 23. jaanuaril 1952 ning mõisteti Suure-Jaani rajooni rahvakohtu otsusega 2 aastaks vangilaagrisse, sest “olles kulak varjas end Nõukogude võimuorganite eest”. Märtsis 1953 vabastati vanglast ning saadeti oma perekonna juurde Novosibirski oblastisse Krasnozerski rajooni. Vabanes asumiselt novembris 1957 ning jõudis koos perega tagasi Eestisse mais 1958. Pere asus algul elama Pelda naabruses paiknevasse Saariku tallu. Mõni aeg hiljem siirdusid aga tühjalt seisnud Pelda tallu. Oli ehitustööliseks kuni pensionile jäämiseni. Elas viimased eluaastad Saariku talus.

Jüri Schvede suri 5. juulil 1976 Viljandi rajooni Olustvere kn Saariku talus peaaegu veresoonte lupjumise tõttu. Maetud Suure-Jaani kalmistule.

Väärrib märkimist, et tema abikaasal Ella Schvedel täitus just käesoleva aasta aprillis sada eluaastat.

EELK Türi koguduse sünnikanne nr 171/1887; EELK Viljandi Pauluse koguduse abielukanne nr 82/1928; Olustvere valla per reg 2: 275; Olustvere kn surmaakt nr 10/1976; ERA, f. 680. Viljandi raj pakk 8/1887; ERAF, f. 4K, s. 1235K; VLMA, f. 254, n. 1, s. 238, l.47; SP 1934: 307, 313; Piir 6: 62; abikaasa Ella Schvede andmed (mai 1998).

JOHAN MARI p TAMMISTE (kuni 30.03.1935 TIIDEMANN), VR II/3, veltveebel (1920).

Sündis 29. (vkj 17.) oktoobril 1892 Viljandimaa Kõpu kihelkonna Suure-Kõpu valla Kaevandiku talus. Vabadussõjas 2. Diviisi Tagavarapataljonis, siis 7. Jalaväepolgus ning lühemat aega ka Sakala Partisanide Pataljonis. Pidas Taevere vallas Lahmuse mõisast eraldatud Taaramäe talu. Johan Tammiste suri 8. juulil 1939 Taevere vallas Taaramäe talus kopsu- ja neeruhaiguse tõttu. Maetud Suure-Jaani apostliku õigeusu koguduse kalmistule (vt elulugu VMA 1998: 100–101).

JAAK TAMMPERE
VR II/3

JAAK MIHKLI p TAMMPERE (kuni 13.07.1935 TISS), VR II/3, ohvitseri asetäitja (1919).

Sündis 26. (vkj 14.) mail 1894 Olustvere valla Jaska Tissi talus. Abiellus 16. mail 1921 Pärnu Eliisabeti kirikus Ida Reimanniga (1896–1946). Sündisid lapsed: Harri (1924), Alto (1927), Villi (1929–1929), Arno (1933) ja Väino (1937). Omandas hariduse vallakoolis, Viljandi linnakoolis ning Eesti Aleksandri Põllutöökoolis. Võttis osa Esimesest maailmasõjast alates septembrist 1915 ning teenis 178. Jalaväepolgu õppekomandos, seejärel 177. Jalaväepolgu, mille ridades osales vanemallohvitserina sõjategevuses Austria-Ungari vägede vastu. Sai septembris 1916 lahingus Koweli all Poolas kergelt haavata. Teenis hiljem 87. Neišlotski polgus, 2. Siberi Tagavara telegraafipataljonis ja 1. Grenaderide divisjoni staabis kuni 1918. aastani. Vabadussõja puhkedes astus vabatahtlikult 7. detsembril 1918 rahvaväkke. Läkitati Laiarööpmelisele Soomusrongile nr 2 tehnikakomando telefonistiks, oli seejärel ajutiseks komandoülemaks ning püssimeistri kohusetäitjaks. Ülendati 28. mail 1919 ohvitseri asetäitjaks. Võttis osa lahingutest Punaväe ja *Landeswehri* vastu. Alates märtsist 1920 oli rongil 1. desantroodu nooremohvitser ning ajutiselt 2. kuulipildujate komando ülema kohusetäitja. Demobiliseeriti juunis 1920. Pälvis lahingulise vapruste eest Vabaduse Risti II liigi 3. järgu, 25 000 marka, Vabadussõja Mälestusmärgi ja Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedali.

Asus taas Olustvere valla Venesilla tallu, kus oli elanud juba enne Vabadussõda. Aastatel 1922–1923 ametis Kaitsepolitsei Viljandi jaoskonnas. Järgevalt elas ja töötas taas Venesilla talus. Aktiivne Kaitseliidu Sakalamaa Maleva Keskmalevkonna liige ning kuulus VRVÜ Viljandi osakonda. Olustvere valla perekonnaseisuametniku otsusega 13. juulist 1935 muutis senise perekonnanime Tiss, võttes selle asemele Tammperere.

Saksa ajal, alates juulist 1941 töötas Viljandi Prefektuuri poliitilises politseis ning hiljem Julgeolekupolitsei ja SD vanemassistentina kuni 1944. aasta sügiseni. Varjas end Nõukogude okupatsiooni ajal võõra nime all Tallinnas, Pärnumaal ja alates 1946. aasta sügisest Taevere vallas Rudolf Männasoni talus. Arreteeriti Nõukogude julgeolekutöötajate poolt 19. veebruaril 1948.

Jaak Tammperere poos end 24. veebruaril 1948 Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi Viljandi osakonna ruumis, et mitte anda okupantidele andmeid enda ja oma tuttavate kohta. Matmispaik teadmata. Tema haud võib asetseda Viljandi Pauluse koguduse Pärnu maantee äärsel kalmistul, kuhu Nõukogude julgeolekuorganid matsid korduvalt metsavendi ja teisi represseeritud. Tema nimi on siiski jäädvustatud Suure-Jaani kalmistul perekonna hauaplatsil.

Väärrib märkimist, et Jaak Tammperere onupoeg kapten Paul-Osvald Tammperere (end Tiss) oli samuti Vabaduse Risti kavalier. Teine onupoeg, viimati mainitu vanem vend, Eesti rahvaväe alamleitnant Arnold-Alexander Tiss aga langes Vabadussõjas.

EELK Suure-Jaani koguduse sünnikanne nr 98/1894; Olustvere valla perereg 1:214; ERA, f. 495, n. 7, s. 5861; ERAF, f. 130, s. 1007; EVK 1935: 322; Piir 6: 71.

ARTUR (kuni 26.08.1960 ARTHUR) DANIELI (ka TANIEL) p TENNO, VR I/3, kolonelleitnant (1938).

Sündis 21. (vkj. 09.) juulil 1894 Tartumaal Võnnu kihelkonna Võnnu (hiljem Kastre-Võnnu) vallas Hammaste külas Tenno talus kaupmehe pojana. Abiellus 4. veebruaril 1928 Tartus Käthe Meltsiga (1903–1964). Sündisid poeg Uno (1928–1968) ja tütar Liilit-Elss (1931–1999). Abielu lahutati 29. mail 1962 Vändras. Abiellus teist korda 4. juulil 1962 Pärnus Leida Pehapiga (1909–1998). Sellest kooselust lapsi ei sündinud. Omandas hariduse kohalikus vallakoolis, Tartu Realkoolis

ARTUR TENNO
VR I/3

1908–14 ja selle aastasel täienduskursusel. Õppis Tartu Ülikooli põllumajandus- ja õigusteaduskonna kaubandusosakonnas 1920–1925 ja 1926–1928 (lõpetamata). Kuulus korporatsiooni Sakala. Sõjalised teadmised sai Pauli sõjakoolis 1916, Alalisväe Ohvitseride Kursustel 1922–1923 ja Kõrgemas Sõjakoolis 1936–1938.

Esimeses maailmasõjas septembrist 1915 vabatahtlikuna Vene suurtükiväes, kust suunati Petrogradi Pauli sõjakooli ja sai selle lõpetamisel 1916. aasta mais lipnikuks. Lisaks lõpetas ta 1917. aasta alul õhutõrjekursused. Sõdis Austria-Ungari ja Saksa vägede vastu Loode- ja Põhjarindel, alul 137. kergesuurtü-

kiväe divisjonis ja järgnevalt 22. mortiiride divisjonis patareil nooremohvitserina. Pälvis Anna 4. järgu ja Stanislavi 3. järgu ordenid.

Astus 1918. aasta alul alamleitnandina Eestis Tagavarapataljoni. Kuid peatselt alustati 1. Eesti Suurtükiväebrigaadi formeerimist ning võttis Tartus osa selle 5. patareil loomisest kuni aprillis Saksa võimude poolt väeosa likvideeriti.

Astus Vabadussõja eel 26. novembril 1918 leitnandina loodavasse 1. Suurtükiväepolgu 4. patareisse. Veebruaris 1919 viidi koos patareiga 2. Suurtükiväepolku, kus oli hilisema nimega Väljapatareil nr 10 ülemaks. Novembris 1919 saadeti 3. Suurtükiväepolku ja nimetati Väljapatareil nr 7 ülemaks. Võttis osas lahinguist Pihkva rindel ja Põhja-Lätis.

Sõjaliste teenete eest sai Vabaduse Risti I liigi 3. järgu, 40 000 marka, tasuta maa normaaltalu suuruses, tasuta hariduse kuni kõrgkooli lõpuni, Vabadussõja Mälestusmärgi ning Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedali. Autasumaa, suurusega 28,79 hektarit, sai kätte 1923. aasta mais Tartumaa Kurista mõisast ja nimetas selle Orula taluks. Nõukogude okupatsiooni algul võeti talu ära. Sai hooned tagasi 1959. aastal, kuid pidi suure maksukoormuse tõttu need peatselt ära müüma.

Vabadussõja lõppedes ülendati 1920. aasta veebruaris alamkapteeniks. Aprillikuus viidi üle Väljapatareil nr 7 2. Suurtükiväepolku, mis ümberformeerimisel kandis mõnda aega 2. Välja Suurtükiväe Divisjoni

nime. Juulis 1920 määrati Väljapatarei nr 8 ülemaks. Veebruaris 1924 ülendati kapteniks. Sama aasta märtsis sai 2. Suurtükiväerügemendist 2. Diviisi Suurtükivägi ning Väljapatareist nr 8 sai patarei nr 7, mille ülemana jätkas. Novembris 1926 määrati 2. Diviisi Suurtükiväe adjutantiks. Juulis 1929 nimetati 3. Suurtükiväegrupi ülema kohusetäitjaks. Veebruaris 1930 ülendati majoriks ning määrati 3. Suurtükiväegrupi ülema abiks. Sellele kohale jäi 1934. aasta märtsini, mil viidi üle Kaitsevägede Staabi juurde juhtide reservi suurtükiväeinspektori alluvusse. Ühiskondlikult oli olnud eri aegadel ka Sõjaringkonnakohtu ajutiseks liikmeks, 2. Diviisi Suurtükiväe Ohvitseride Kogu esimees ja laenukassa esimees, 2. Suurtükiväerügemendi ohvitseride aukohtu liige jne.

Septembris 1934 määrati Viljandis paiknenud 5. Suurtükiväegrupi ülema ajutiseks kohusetäitjaks, augustist 1935 grupiülema kohusetäitjaks ning oktoobris 1936 ametlikult grupiülemaks. Samal aastal asus õppima Kõrgemasse Sõjakooli, mille lõpetas 1938. Veebruaris 1938 ülendati kolonelleitnantiks. Pälvis rahuaegsete teenete eest Kotkaristi IV klassi ja Kaitseliidu Valgeristi III klassi. Võttis osa ühiskondlikust elust, olles 1932–33 Eesti Vabadussõjalaste Liidu liige ning kuulus ka VRVÜ Tartu, Tallinna ja Viljandi osakonda.

Pärast Eesti okupeerimist Nõukogude Liidu poolt viidi ta 1940. aasta augustis Tartu Sõjaväeringkonna ülema käsutusse ja nimetati septembris 4. Suurtükiväegrupi ajutiseks ülemaks. Eesti sõjaväe likvideerimise käigus määrati alampolkovnikuna 22. Territoriaal-Laskurkorpuse 182. Laskurdiviisi 626. Haubitsapolgu komandöriks asukohaga Otepääl.

1941. aasta juunikuu algul käsutati laskurkorpuse kõrgemad suurtükiväeohvitserid Riiga, kust nad lähetati 6-kuulistele kursustele Dzeržinski-nimelisse Suurtükiväeakadeemiasse Moskvas. Eestist lähetatud 15 ohvitseri hulgas oli ka Tenno, kes koos kaaslastega arreteeriti 28. juunil Gorohhovetsi õppelaagris Vladimiri oblastis. Järgnes sõit Krasnojarski vangilaagrisse.

Talle mõisteti 15. mail 1943 Lama järve äärses vangilaagris “revolutsioonilise liikumise vastu peetud võitluse ja kontrevolutsioonilistesse organisatsioonidesse kuulumise eest” 10 aastat vangilaagrit ning 5 aastat asumist. Järgnesid vangistusaastad Venemaa ja Kasahstani vangilaagrites. Alates maist 1951 oli asumisel Krasnojarski linnas ja töötas

sealses ehitustrustis. Mais 1956 vabastati ja tuli II grupi invaliidina tagasi Eestisse. Rehabiliteeriti 1956. aasta novembris "kuriteo koosseisu puudumise tõttu". Elas alul pere juures Tartus ja töötas sealses autobaasis. Paari aasta pärast siirdus elama Suure-Jaani ja sealt edasi Pärnumaale Tõia külla Tori lähedale. Tegeles filateeliaga ning pidas laialdast kirjavahetust eestlastest margikorjajatega üle maailma. Astus 1960. aastal Suure-Jaani luteri usu koguduse liikmeks.

Artur Tenno suri 11. aprillil 1963 Pärnu rajooni Tori kn Tõia külas veresoonte lupjumise, kõrgvererõhu ja südameinfarkti tõttu. Maetud Suure-Jaani kalmistule.

EELK Võnnu koguduse sünnikanne nr 243/1894; Tori kn surmaakt nr 12/1963; EAA, f. 2100, n. 1, s. 16 253; ERA f. 495, n. 3, s. 558; ERA f. 680, n. 1, s. 333; ERAF f. 130, s. 1398; EVK 1935: 316; Uluots 1999: 355; EOS 2003: 85–86; Looming 1989, nr 7 ja 8; Sõdur 1926, nr 16: 357; Artur Tenno mälestused (1960); tütar Liilit-Elss Martsoni andmed (okt 1999).

JAAN TÕNISSON
VRI/3, II/3

JAAN JOHANI p TÕNISSON, VRI/3, II/3, kapten (1919).

Sündis 24. (vkj 12.) oktoobril 1889 Viljandi valla Villema talu omaniku kaheksalapselises peres. Vallaline. Omadas hariduse valla- ja kihelkonnakoolis, lõpetas 1909 Viljandi Linnakooli, õppis 1909–1913 Pensa maamõdukoolis. Sõjalised teadmised sai Alalisväe Ohvitseride Kursustel 1925–1926.

Astus jaanuaris 1914 vabatahtlikult sõjaväeteenistusse 22. Suurtükiväebrigaadi 5. patareisse. Võttis koos patareiga osa Esimesest maailmasõjast ning ülendati novembris 1914 lipnikuks. Osales arvukates lahingutes Saksa vägede vastu ning pälvis sõjalise vapruse eest Georgi 4., 3. ja 2. järgu ristid, samuti

Anna 4., 3. ja 2. järgu ning Stanislavi 3. ja 2. järgu ordenid. Juulis 1916 ülendati alamleitnandiks, sama aasta augustis leitnandiks ning juulis 1917 alamkapteniks. Vabadussõjas osales alates 29. novembrist 1918. Määrati sama aasta detsembris 1. Suurtükiväepolgu 2. patarei ülemaks

ning oli korduvalt ka polguülema ajutiseks kohusetäitjaks. Alates augustist 1919 oli ümbernimetatud Väljapatarei nr 2 ülem kuni jaanuarini 1920, mil nimetati 3. Kindluse Raskesuurtükiväe Divisjoni ülemaks. Novembris 1919 ülendati kapteniks. Täitis Vabadussõja ajal korduvalt ka 1. Suurtükiväepolgu kohtu eesistuja kohuseid. Seoses väeosa likvideerimisega maikuu 1920 määrati Kindluse Suurtükiväe Divisjoni ülemaks, millisel kohal teenis kuni sõjaväeteenistusest lahkumiseni sama aasta detsembris. Osales kui väljaõppinud maamöödja ka Eesti ja Nõukogude Vene piirikomisjoni töös veebruaris-mais 1920.

Vabadussõjas osutatud sõjaliste teenete ja vapruste eest pälvis Vabaduse Risti I liigi 3. järgu ja II liigi 3. järgu, tasuta maa normaaltalu suuruses, 40 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärgi. Autasumaa, mis eraldati Olustvere valla Navesti mõisast, oli 22,28-hektariline ning ristiti Löövi taluks. Sai krundi kätte 1921. aasta mais, kuid tegelikult talupidamisega tegelema ei asunudki ning andis 1926. aasta kevadel lõplikult kohapidamise õigused üle õemehele.

Astus septembris 1925 taas sõjaväeteenistusse ning määrati 3. Diviisi Suurtükiväkke ja komandeeriti Alaliväe Ohvitseride Kursustele, mille lõpetas edukalt augustis 1926. Kuid juba oktoobrist 1925 oli määratud Heimtali mõisas asunud 5. Suurtükiväegrupi 2. patarei ülemaks. Maikuu 1926 viidi üle ja määrati Loodi mõisas paiknenud 6. Suurtükiväegrupi 5. raskepatarei ülemaks, mis jäigi tema viimaseks teenistuskohaks.

Jaan Tõnisson suri 8. juunil 1927 Rakveres kopsu- ja kurgutiisikuse tõttu. Maeti Rakvere linnasurnuaiale, kust 13. septembril 1932 maeti ümber Rakvere Garnisoni Kalmistule. Tema haual avati 18. septembril 1932 suursugune mälestussammas, millele ekslikult on surmadaatumina raiutud 7. juuni. Monument on säilinud algsel kujul, ainult sellel asunud Vabadusrist on Nõukogude ajal ära murtud.

Väärrib märkimist, et kapten Jaan Tõnissoni onupoeg, mitmekordne Eesti riigivanem Jaan Tõnisson, oli samuti Vabaduse Risti kavalier.

EELK Viljandi Pauluse koguduse sünnikanne nr 269/1889; EELK Rakvere koguduse surmakanne nr 101/1927; ERA, f. 495, n. 7, s. 6259; ERA, f. 63, n. 18, s. 1766; ERA, f. 2124, n. 2, s. 555; ERA, f. 700, n. 1, s. 1282, l. 20; ERA, f. 2124, n. 2, s. 555, l. 52; Sõdur 1927, nr 24: 585; Virulane 1932, nr 123: 3; Sõdur 1934, nr 18/19: 501–502; EVK 1935: 332.

HENDRIK VAHTRAMÄE
VR I/2

HENDRIK (sünd HINRIK, ka HENRIK, HEINRICH) JAAGU p VAHTRAMÄE (kuni 23.04.1940 VAHTRAMÄH), VR I/2, Georgi ordeni 4. järk, kolonel (1920).

Sündis 30. (vkj 18.) jaanuaril 1886 Olustvere valla Saiga (ka Saigu) talu perepojana. Abiellus 11. detsembril (vkj 28. nov) 1917 Tallinna Kaarli kirikus Helmi-Casimira Ruusiga (1889–1937). Lastetu.

Õppis Olustvere Tillu-Reinu valla- ja Suure-Jaani kihelkonnakoolis 1895–1901, Tallinna Nikolai gümnaasiumis 1901–1907, Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas 1907–1909 ja Moskva Ülikooli õigusteaduskonnas 1909–1911, mille lõpetas I järgu diplomiga. Eesti Üliõpilaste Seltsi liige. Tagavaraväe lipnikuks ülendati detsembris 1913. Töötas

1914 vandeadvokaadi abina Tallinnas.

Esimeses maailmasõjas alates augustist 1914 kuni juunini 1917, teenis 14. Siberi kütipolgus, kus tõusis kaptenina pataljoni ülemaks. Võttis osa sõjategevusest Saksa vägede vastu Poolas ja Riia rindel. Sai lahingus Prabnõši all veebruaris 1915 haavata. Vääristati Anna 4. ja 3. järgu, Stanislavi 3. järgu ja Georgi ordeni 4. järguga. Astus juunis 1917 teenistusse 1. Eesti Polku ja nimetati pataljoni ülemaks. Sama aasta detsembris määrati 4. Eesti Polgu ülemaks Rakverre, kust vabastati alampolkovnikuks ülendatuna Saksa okupatsioonivõimude poolt aprillis 1918. Elas sügiseni isakodus Saiga talus.

Vabadussõja eel, 21. novembril 1918 astus rahvaväkke ja nimetati Peastaabi kohtuvalitsuse ülemaks. Läkitati kui vanemohvitser detsembri lõpul rindele, kus juhtis muuhulgas ka dessanti Tsitre juures. Jaanuari lõpul 1919 nimetati formeeritud 7. Jalaväepolgu ülemaks, kust märtsis määrati Sõjavägede Ülemjuhataja Staabi käsundusohvitseriks. Aprillis 1919 nimetati Sõjaväeringkonnakohtu alaliseks liikmeks.

Sõjaliste teenete eest pälvis Vabaduse Risti I liigi 2. järgu, 150 000 marka ja tasuta maa normaaltalu suuruses ja Vabadussõja Mälestusmärgi. Autasumaa, mille sai kätte maist 1923, eraldati

Harjumaa Kohila valla Kurtna mõisast. See 44,70-hektariline krunt kandis nime Kurtna nr A-50. Omandas koha lõplikult oktoobris 1927. Hiljem anti lisaks väike eraldi asetsev heinamaatükk Kiisa karjamõisa maadest Saku vallas.

Ülendati märtsis 1920 polkovnikuks (novembrist 1922 kolonel). Mais 1920 määrati Sõjaväeringkonnakohtu ja novembrist ühtlasi Priisikohtu esimeheks. Lahkus veebruaris 1922 sõjaväeteenistusest Kohtupalati liikmeks nimetatuna. Alates aprillist 1923 kuni novembrini 1934 tegutses Tallinna-Haapsalu Rahukogu esimehena ning seejärel kuni 1940. aasta sügiseni Kohtukoja tsiviilosakonna esimehena. Osales ühiskondlikus elus, olles Tallinna Õigusteadlaste Seltsi esimees aastatel 1924–1940, seltsi “1. Eesti Polk” ja Tagavaraväe Ohvitseride Keskseksiooni abiesimees ning Kindral Johan Laidoneri Riigivanemaks Valimist Korraldava Peatoimkonna esimees 1933–1934. Oli 1935–1940 Balti riikide juristide büroo liige, kuulus VRVÜ Tallinna osakonda aastatel 1930–1940. Pälvis 1938. aastal teenete eest Valgetähe II klassi.

Tallinna linna perekonnaseisuametniku otsusega 23. aprillist 1940 parandati sünnikandes esinev perekonnanimi Vahtramäh Vahtramäe'ks.

Nõukogude okupatsiooni ajal, septembrist kuni detsembrini 1940, oli ENSV Kohtukoja tsiviilosakonna esimees. Arreteeriti Nõukogude julgeolekutöötajate poolt 14. detsembril 1940 Tallinnas. Mõisteti SARK-i Balti Sõjaväeringkonna Sõjatribunali otsusega 1941. aasta märtsis 10 aastaks vangilaagrisse koos 5-aastase asumisele saatmise ja kogu vara konfiskeerimisega.

Hendrik Vahtramäe suri 15. septembril 1941. aastal Molotovi (hilisem Perm) oblastis Solikamski vangilaagris. Teistel andmetel tapeti H. Vahtramäe samal päeval Kaama jõel vangide tapis konvoeerijate poolt. Matmispaik teadmata.

Tema nimi on jäädvustatud EÜS-i kuulunud Vabadusristi kavaleride mälestustahvlil.

EELK Suure-Jaani koguduse sünnikanne nr 33/1886; ERA, f. 495, n. 7, s. 6415; ERA, f. 63, n. 10, s. 4095; ERAF, f. 129, s. 5186; EAT 1932: 368; EVK 1935: 76; ERAKT 1939: 298; EBLTK 1940: 358; Piir 6: 77; õepoeg Eino Jürmanni andmed (apr 2004).

JAAK VENDLA
VR I/3

JAAK JÜRI p VENDLA (kuni 13.06.1935 JAKOV, ka JAKOB-JAAK FELDMANN), VR I/3, vanemleitnant (1934).

Sündis 3. oktoobril (vkj 21. sept) 1893 Vastemõisa valla Rääka talus. Abiellus 4. novembril 1938 Tallinna Toompea Aleksandri kirikus Leida Tartlainiga (sünd Raukas) (1905–1966). Poeg Jüri (1939). Abikaasal oli esimesest abielust poeg Mati (1936–1981). Omandas üldhariduse Põhjaka Nõmme küla-koolis, Kaansoo ja Olustvere apostliku õigeusu kihelkonnakoolis ning Vastemõisa Kildu 2-kl ministeeriumikoolis, mille lõpetas 1911. Sõjalised teadmised sai Kroonlinna merejunge kaldakursustel 1911–1912, Balti Mere Laevastiku Suurtükikoolis 1913–1914 ning Merekindluste ohvitseride erialastel täienduskursustel 1937. Võttis osa Esimesest maailmasõjas augustist 1914 soomuslaeval Poltava soomustorni vanemana ning detsembrist 1916 Peeter Suure merekindluse 12-tollise patarei instruktoriga ja torni vanemana Sørve säarel. Oli Saksa sõjavangis oktoobrist 1917 kuni novembrini 1918.

Vabadussõjas alates 9. jaanuarist 1919, algul maaväes, siis alates veebruarist miiniristlejal Vambola ning lähetatuna sama aasta märtsist Laiarööpmelisel Soomusrongil nr 5. Ülendati aprillis 1919 ohvitseri asetäitjaks ja nimetati ühtlasi Aegnasaare Komandantuuri 12-tollise soomustorni komanderi abiks ning septembris selle komanderiiks. Sama aasta novembris määrati Rannapatarei nr 9 ajutiseks komanderiiks. Jaanuaris 1920 sai algul Rannapatarei nr 6 komanderiiks ja siis Rannapatarei nr 1 soomustorni komanderiiks. Pälvis Vabaduse Risti I liigi 3. järgu, 40 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärgi.

Teenis pärast sõda Merejõudude Baasi Aegnasaare Komandantuuris Rannapatarei nr 1 soomustorni ülemana ning aprillist 1934 sama patarei ajutise ülemana, täites korduvalt ka Aegna saare ajutise komandandi kohuseid. Ülendati mais 1921 nooremleitnandiks, veebruaris 1925 leitnandiks ja 1934. aasta veebruaris vanemleitnandiks. Oli Aegnasaare Komandantuuri Ohvitseridekogu abiesimees, Mereväe Ekippaži kohtu liige, Merekindluste ohvitseride aukohtu ning VRVÜ Tallinna osakon-

na liige. Sai teenete eest 1938. aastal Kotkaristi IV klassi.

Tallinna linna perekonnaseisuametniku otsusega 13. juunil 1935 muudeti senine perekonnanimi Feldmann, andes selle asemel eestipärase Vendla. Ühtlasi parandati ka eesnimi Jakov, mis esines Jakob-Jaak variandis, eestilikult Jaak vastu.

Aprillis 1940 viidi üle Naissaare Komandantuuri ja määrati Rannapatarei nr 16 ülemaks. Eestit okupeerinud Nõukogude võimud likvideerisid augustis 1940 Naissaare Komandantuuri ning J. Vendla viidi Merejõudude Baasi, kust juba septembrist vabastati sõjaväetee-
nistusest.

Töötas Saksa ja Nõukogude okupatsiooni ajal äiale kuulunud küünlatehases Steariin ja aiaäris juhataja ning töölisena kuni 1950. aastani. Järgnevalt oli Bakaalkaubanduse Hulgibaasis kaubatundja ning laojuhataja kuni pensionile minekuni 1964. aasta kevadel.

Jaak Vendla suri 20. oktoobril 1969. aastal Tallinnas oma kodus südameinfarkti. Maetud Tallinna Metsakalmistule.

Nimetamisväärne on seegi, et Jaak Vendla vanem vend, Tõnis Vendla oli samuti Vabaduse Risti kavaler.

EAÕK Suure-Jaani koguduse sünnikanne nr 27/1893; Tallinna linna surmaakt nr 2642/1969; ERA, f. 495, n. 7, s. 6619; EVK 1935: 106; Merendus 1936, nr 5: 191; Sõdur 1936, nr 40/41: 1001; poeg Jüri Vendla andmed (mai 1997).

TÕNIS VENDLA
VR II/3

TÕNIS (ka DIONISI) JÜRI p VENDLA (kuni 20.08.1935 FELDMANN, ka VELTMAN), VR II/3, seersant (1940).

Sündis 9. veebruaril (vkj 28. jaan) 1887 Vastemõisa valla Rääka talus. Abiellus 29. oktoobril 1922 Häädemeeste apostliku õigeusu kirikus Mathilde Kalniniga (1890–1974). Sündisid lapsed: Jüri (1923–1947), Helju (1925–1990), Jaan (1927–?). Omandas hariduse kohalikus vallakoolis. Vabadussõjas alates 30. detsembrist 1918 Inseneripataljoni telegraafiroodu sidekomandos. Läkitati jaanuaris 1919 Järvamaa Kaitsepataljoni, mis veebruaris formeeriti 7. Jalaväepolguks, kus

teenis vanemallohvitserina sidekomando veltveebli ametikohal. Võttis 7. Jalaväepolguga osa lahingutest Lõunarindel. Demobiliseeriti märtsis 1920. Senine auaste nimetati juunis 1940 ümber seersandiks.

Pälvis isikliku sõjalise vapruste eest Vabaduse Risti II liigi 3. järgu, 13 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärgi. Asus pärast sõda elama Pärnumaale, kus töötas Orajõe metskonnas asjaajajana kuni 1930. aastani. Pidas järgnevatel aastatel Orajõe vallas Ikla asundustalu. Orajõe valla perekonnaseisuametniku otsusega muudeti 20. augustil 1935 senine perekonnanime Feldmann eestipärase Vendla vastu.

Osales ühiskondlikus elus, olles Orajõe Põllumeeste Seltsi esimees 1937–1940, ning kuulus VRVÜ Pärnu osakonda. Viimased eluaastad veetis oma talus pimedana.

Tõnis Vendla suri 17. oktoobril 1948 Pärnumaa Orajõe valla Ikla asunduses oma kodus vähktõppe. Maetud Treimanni kalmistule.

Poeg Jüri Vendla teenis Teise maailmasõja ajal Saksa armees vabahtlikuna, langes Punaarmee kätte vangi ning suri Nõukogude vangilaagris.

Väärrib märkimist, et Tõnis Vendla noorem vend, vanemleitnant Jaak Vendla oli samuti Vabaduse Risti kavaler.

EAÕK Suure-Jaani koguduse sünnikanne nr 7/1887; EAÕK Häädemeeste koguduse abielukanne nr 19/1922; Orajõe valla surmaakt nr 31/1948; ERA, f. 680. Pärnu raj pakk 8/1887; EVK 1935: 106; poeg Jaan Vendla andmed (juuli 1995).

ARTUR VIILIP
VR II/3

ARTUR (kuni 04.05.1940 ARTHUR) JAANI p VIILIP, VR II/3, kolonelleitnant (1935).

Sündis 3. veebruaril (vkj 22. jaan) 1894 Viljandimaa Pilstvere kihelkonna Imavere valla Koere (Kõõre) talus kaupmehe peres. Vallaline. Omandas hariduse kohalikus vallakoolis ning Paide 4-klassilise linnakoolis 1911. Sõjalised teadmised sai Peterhofi 3. Lipnikekoolis 1915 ja Alalisvæe Ohvitseride Kursustel 1933–1934.

Esimeses maailmasõjas 1. Tagavara Suurtükiväe Divisjonis alates veebruarist

1915. Ülendati augustis 1915 lipnikuks. Teenis 253. Bereskopi jalaväepolgus nooremohvitserina ja kuulipildujatekomando ülemana kuni detsembrini 1917. Sai lahingus Smargoni all jaanuaris 1916 haavata. Ülendati samal kuul alamleitnandiks ja juunis 1916 leitnandiks. Pälvis Anna 3. järgu ning Stanislavi 3. ja 2. järgu ordenid vapruste eest. Jaanuarist kuni märtsini 1918 teenis 2. Eesti Polgus.

Vabadussõja eel 26. novembril 1918 mobiliseeriti ning määrati 2. Jalaväepolgu kuulipildujate komando nooremohvitseriks ning jaanuarist 1919 kuulipildujate roodu vanemohvitseriks. Ülendati juunis 1919 kapteniks. Sama aasta oktoobrist nimetati 2. Jalaväepolgu 3. kuulipildujate roodu ülemaks. Lahingulise vapruste eest pälvis Vabaduse Risti II liigi 3. järgu, 40 000 marka, tasuta maa normaaltalu suuruses, prii kooli, Vabadussõja Mälestusmärgi ning Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedali. Autasumaa eraldati Imavere mõisast mais 1921. See 34-hektariline krunt sai nimeks Kopli talu. Ostis seal asunud moonamaja ning kõrvalhooned 1926. aastal ning omandas koha lõplikult 1929. aasta sügisel.

Vabadussõja lõppedes jätkas teenistust, olles aprillist 1920 määratud 2. jalaväepolgu 1. kuulipildujate roodu ülemaks ja ühtlasi polgukohtu liikme asetäitjaks. Samal kuul ülendati kapteniks. Alates juulist 1921 oli ka Sõjaväeringkonnakohtu ajutine liige ning sama aasta oktoobrist kuni maini 1922 ajutiselt nekrutitepataljoni ülema kohustes.

Viidi jaanuaris 1923 teenistusse piirivalvesse ning määrati sama aasta veebruarist Piirivalve Valitsuse Petseri jaoskonna ülemaks. Ülendati 1924. aasta veebruaris majoriks.

Teenete eest pälvis Kaitseliidu Valgeristi III klassi (1934) ja Kotkaristi III klassi (1936). Ülendati kolonelleitnandiks veebruaris 1935. Oli korduvalt Piirivalve Valitsuse Ohvitseride Kogu juhatuse, aukohtu ja revisjonikomisjonini ning Brigaadikohtu liige. Kuulus VRVÜ Võru osakonda.

Senno valla perekonnaseisuametniku otsusega 4. mail 1940 parandati eesnimi Arthur Eesti õigekeelsuse reeglite kohaselt Artur.

Detsembrist 1939 määrati Piirivalve ülema abiks ja ühtlasi majandusosakonna ülemaks. Valiti jaanuaris 1940 Piirivalve Ohvitseride Kogu esimeheks. Jätkas Nõukogude okupatsiooni ajal kuni ametist vabastamiseni augustis 1941 teenistust ENSV Piirivalve ülema abina ning ühtlasi majandusosakonna ülemana.

Varjus 1941. aasta augustis Nõukogude mobilisatsiooni eest ning

tuli läbi rinde Viljandimaale, kust siirdus peatselt Tallinna. Saksa ajal, alates novembrist 1941 oli III Piiriomakaitse Üksikpataljoni formeeriija Petseris ning detsembrist 1941 kuni veebruarini 1942 selle ülemaks. Veebruarist kuni suveni 1942 Piiriomakaitse juhataja abi. Juulist 1942 kuni 1944. aasta septembri lõpuni tegutses Omakaitse Tallinna Maleva staabiülemana. Sai teenete eest 1944. aasta mais Saksa Sõjateeneteristi. Oli 1944 aasta septembris määratud Otto Tiefi juhitud Vabariigi Valitsuse kaitsjaks. Üritas samal sügisel põgeneda Rootsi, kuid ebaõnnestunult.

Arreteeriti 24. oktoobril 1944. aastal Tallinnas Nõukogude julgeolekutöötajate poolt. Mõisteti SARK-i Vägede Sõjatribunali istungil Tallinnas 1945. aasta augustis 15 aastaks vangilaagrisse, lisaks 5 aastat asumist ja vara konfiskeerimine. Peeti kinni Kemerovo vangilaagris, kust vabanes detsembris 1955 ja tuli tagasi Eestisse. Pärast kodumaale saabumist elas lühemat aega Imaveres, siis vennatütre peres Kärstnas. Siirdus peatselt tagasi Imaverre, kus tal lubati elada oma endise Kopli talu ühes toas. Töötas aastaid Adavere sovhoosi Pilu osakonnas laohoidjana ning elas viimaks Pilul, kuhu talle anti korter. Pärast liiklusõnnetust 1976. aasta sügisel jäi vennatütre perre Kildule, kus viimased elupäevad veetis voodihaigena.

Artur Viilip suri 22. oktoobril 1976 Viljandi rajooni Vastemõisa kn Ilbaku küla metskonna majas südame isheemiatõppe. Maetud Pilistvere kalmistule.

EELK Pilistvere koguduse sünnikanne nr 30/1894; Jõgeva raj Põltsamaa kn surmaakt nr 80/1976; ERA, f. 63, n. 18, s. 527; ERA, f. 497, n. 1, s. 57, l. 50; ERA, f R-349, n. 1, s. 3, l. 26; ERAF, f. 129, s. 7529; Piir 7: 61; Politseileht 1940, nr 1/2: 16; Artur Viilipi teenistuskiri (ESHL-i arhiiv); Jaan Arvola poolt koostatud elulugu (aug 1996); vennatütar Leida Varblase andmed (veebr 1997).

TÖNIS ADO p VIRULA (kuni 20.02.1936 VENTSEL), VR II/3, kapten (1934).

Sündis 6. juulil (vkj 24. juuni) 1894 Vastemõisa valla Leetva küla Liinoja talus. Abiellus 2. juulil 1922 Väandra kirikus Hilda Karlsbergiga (1896–?). Lapsed: Lembit (1923), Vaiki (1927) ja Viivi (1932). Õppis Tori Randivälja vallakoolis 1903–1906, Taali 2-klassilises ministeeriumikoolis 1906–1910. Omandas kooliõpetaja kutse Rakvere Õpetajate

TÕNIS VIRULA
VR II/3

Seminaris 1912–1916. Sõjalise hariduse sai Aleksei sõjakoolis Moskvas 1917.

Võttis osa Esimesest maailmasõjast reamehena 176. Tagavarapolgus ning 57. Jalaväepolgus. Lõpetas mais 1917 Aleksei sõjakooli ning teenis 232. Jalaväepolgu õppekomandos nooremohvitserina. Vabadussõjas alates 2. veebruarist 1919 Pärnu Kaitsepataljonis 2., 3. ja 4. roodus nooremohvitser. Väeosa formeerimisel 9. Jalaväepolguks määrati 1919. aasta mais selle 5. roodu ülemaks. Ülendati sama aasta detsembris alamleitnandiks ja jaanuaris 1920 leitnandiks. Veel aprillis määrati

2. roodu nooremohvitseriks, kuid juba maikuu lõpul 1920 demobiliseeriti. Pälvis lahingulise vapruste eest Vabaduse Risti II liigi 3. järgu, 40 000 marka, Vabadussõja Mälestusmärgi ja Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedali.

Asus taas Pärnumaale ning oli Virula 6-kl. algkooli (endine Tori kihelkonnakool) juhataja kuni 1941. aasta suveni. Pidas ühtlasi Virula jahuveskit ja talu Tori vallas. Kohaliku haridusseltsi Salme juhatuse liige ning kuulus VRVÜ Pärnu osakonda. Jaanuarist 1928 Kaitseliidu Pärnumaa Maleva Tori malevkonna käsunduspealik ning jaanuarist 1930 malevkonna 1. kompanii pealik. Määrati 1933. aasta jaanuaris Tori malevkonna pealiku kt-ks ning sama aasta aprillis sai temast malevkonna pealik, millisele kohale jäi kuni juunini 1940. Ülendati veebruaris 1934 kapteniks. Osales Kaitseliidu Pärnumaa Maleva ohvitseride aukohtu töös aastatel 1936–1940. Teenete eest sai 1935. aastal Kaitseliidu Valgeristi III klassi ja 1939. aastal Kotkaristi IV klassi.

Tori valla perekonnaseisuametniku otsusega 20. veebruarist 1936 muudeti saksapärane nimi Ventsel eestilikuks – Virula.

Arreteeriti 14. juunil 1941 ning viidi Sverdlovski oblastisse Sevuralagi. Mõisteti SARK-i Erinõupidamise otsusega juulis 1942 surma. Tõnis Virula lasti maha 17. augustil 1942 Sverdlovskis. Matmispaik teadmata.

EELK Suure-Jaani koguduse sünnikanne nr 130/1894; Tori valla per reg 3:43; ERAE, f. 130, s. 8368; EVK 1935: 348; PTB 1937: 294; Piir 6: 170;

Allikad ja kirjandus

- EAA = Rahvusarhiivi Ajalooarhiivi osakond
ERA = Rahvusarhiivi Riigiarhiivi osakond
ERAF = Rahvusarhiivi Eraarhiivi osakond
VLMA = Viljandi Maa-arhiiv
EAT 1932 = Eesti avalikud tegelased. Tartu.
EBLTK 1940 = Eesti biograafilise leksikoni täiendusköide. Tartu-Tallinn.
EE 1931–1937 = Eesti entsüklopeedia. Tartu.
EE 1985–2002 = Eesti entsüklopeedia. Tallinn.
EETK 1940 = Eesti entsüklopeedia täiendusköide. Tartu.
EOS 2003 = Eesti ohvitserid ja sõjandustegelased. III osa. Koostaja Mati Õun. Tallinn.
ERT 1998 = Eesti riiklikud teenetemärgid. Tallinn.
ERAKT 1939 = Eesti riigi-, avaliku ja kultuurielu tegelased 1918–1938. I Tallinn.
ET 2000 = Eesti tänab 1919–2000. Tallinn.
EVK 1935 = Eesti Vabadusristi kavalerid. Tallinn.
EVKR 1997 = Eesti Vabadusristi kavaleride register. Pärnu.
KLSM 1937 = Kaitseliidu Sakalamaa Malev 1917–1937. Viljandi.
1. EP 1930 = 1. Eesti Polk. Eesti rahvusväeosade loomine 1917–1918. Tallinn.
3. JR 1926 = Tulnola, H. 3. Jalaväe rügemendiga Vabadussõjas 1918–1920. Tallinn.
6. JP 1938 = Maide, J., Valdin, E. 6. Jalaväepolk Vabadussõjas 1918–1920. Tallinn.
9. JP 1921 = Eesti rahvaväe 9. jalaväe polk. Tallinn.
LVA 1892 = Livländisches Verkehrs- und Adressbuch für 1892/93. Riga.
ML 1996 = Mereleksikon. Tallinn.
PAE 1996–2001 = Poliitilised arreteerimised Eestis 1940–1988. Tallinn.
PTB 1937 = Pärnumaa tegelaste biograafiad. Pärnu.
SE 1936 = Sakalamaa elu. Pärnu.
SP 1934 = Sakala partisanid 1918–1934. Viljandi.
SPV 1939 = Sakala partisanid Vabadussõjas 1918–1920. Tallinn.
SRV 1936 = *Scouts*-rügement Vabadussõjas. Tallinn.
VMA 1998–2002 = Viljandi Muuseumi aastaraamat. Viljandi.
Grosschmidt, E. 1935. Pealuu märgi all. Tartu.
Piir, E. 1–12. 1991–1997. Sakalamaa ei unusta. Viljandi.
Uluots, Ü. 1999. Nad täitsid käsku. Eesti ohvitseride saatus. Tallinn.
Uuet, L. 2002. Eesti haldusjaotus 20. sajandil. Tallinn.
Viljandimaa I 1939. Tartu.
Viljandimaa II 1940 Tartu (käsikiri Eesti Kirjandusmuuseumis).
VMA 1998 = Pihlak, J. 1999. Kõpu kihelkond ja Vabaduse Risti vennad. Viljandi
VMA 1999 = Pihlak, J. 2000. Tarvastu kihelkond ja Vabaduse Risti vennad. Viljandi

- VMA 2000 = Pihlak, J. 2001. Paistu kihelkond ja Vabaduse Risti vennad. Viljandi
VMA 2001 = Pihlak, J. 2002. Karksi kihelkond ja Vabaduse Risti vennad. Viljandi
VMA 2002 = Pihlak, J. 2003. Kolga-Jaani kihelkond ja Vabaduse Risti vennad.
Viljandi.
Walter, H. 1998. Eesti teenetemärgid. Tallinn.
Õun, M. 1998. Eesti sõjalaevad 1918–1940. Tallinn.

SUURE-JAANI PARISH AND THE HOLDERS OF THE CROSS OF FREEDOM

Jaak Pihlak

This article is a continuation to the series about the holders of the Cross of Freedom from Viljandi County. The articles in last five yearbooks dealt with the Cross Brethren from Kõpu, Tarvastu, Paistu, Karksi and Kolga-Jaani parishes. This article provides an overview of the holders of the Cross in Suure-Jaani parish, analysing them according to their life stories and giving an overview of the administrative history of the area.

As an introductory note, the Cross of Freedom was granted to 3 134 people mainly for merits in the Estonian War of Independence from 1918-1920. About 2 050 of them were Estonian citizens and about 1 100 foreigners.

Significantly more than 300 of the holders were associated with Viljandi County during their lifetime. 38 among them had considerable contacts with Suure-Jaani parish. 20 of the holders of the Cross of Freedom were born in the municipalities of Lahmuse, Olustvere, Sürgavere, Taevere and Vastemõisa in this parish, and one man's family belonged to Suure-Jaani congregation, although he was born in Viljandi municipality, Viljandi parish.

Among them, 15 men were christened in Suure-Jaani Lutheran Church: Karl Hansen, Jüri Jürgen, Mart Jürine (formerly Jürgen), Hans Kink, Ants Käspre (formerly Hans Käsebier), Karl Lipand, Jüri Naelaste (formerly Nanelson), Jaan Olev (formerly Rinaldi), Jaan Puusild, Gustav-Oskar Reimann, Hans Rõuk (also Rauk), Jaak Tammperre (formerly Tiss), Hendrik Vahtramäe, Tõnis Virula (formerly Ventsel), as well as Jaan Paap, who was the one born in Viljandi municipality.

In Suure-Jaani Orthodox church 6 men were baptised: Tõnis (formerly Dionisi) Meiner, Jaan (formerly Joann) Männik, Jaan Neem (formerly Ivan Neimann), Jüri Randla (formerly Georgi Bachmann), Jaak Vendla (formerly Jakov Feldmann) and Tõnis Vendla (formerly Dionisi Feldmann).

In other parishes of Viljandi county 8 men were born: Jakob Koitla (formerly Teikes), Johan Piir, Johan Tammiste (formerly Tiidemann), Artur Viilip, August Rebane, Villem Männik, Jaan Tõnisson and the above-mentioned J. Paap. In Pärnu County also 8 men were born: Hans Aarna (formerly Abram), Jaan Helm, Martin Kullasepp and Juhan Lõhmus, Victor-Adalbert-Osvald Kivirand (formerly Kreuzstein) and Mihkel Nõmmik. In Järva County, Jüri Grünberg and Jüri Schvede. Tartu County was the birthplace for Artur Tenno and the city of Tallinn for Alfred-Leopold Kolviko.

Most of the Brethren of the Cross of Freedom were Lutheran. In addition to the aforementioned 6 holders of the Cross, A. Rebane was a member of the Orthodox congregation and J. Tammiste changed his religion at the time of marriage.

During the War of Independence most of the men served in infantry units, but several of them were in the armoured troops, the artillery, the navy, and also there was a judge, a medical doctor and a cavalryman among them.

Fourteen men achieved the position of an officer. Of them, 10 men were promoted to the position of officers in the Russian Army and during the War of Independence 4 more men were promoted to deputy officers for personal bravery and military services. The highest military rank was awarded to H. Vahtramäe, who was advanced to the rank of a colonel.

In civil service H. Vahtramäe became the chairman of the Tallinn-Harju District Court and later directed the civil department of the Court of Appeal. A. Tenno made his career in the army – for years he was the chief of the 5th artillery unit, which was located in Viljandi. Colonel lieutenant A. Viilip was advanced to position of the deputy chief of the Border Guard.

The Cross of Freedom for military services, I category 2nd rate (abbr. VR I/2) was given to G.-O. Reimann and H. Vahtramäe. The same category, 3rd rate was granted to 6 men: V. Männik, J. Puusild, J. Randla, A. Tenno, J. Tõnisson, J. Vendla. Among them, Captain J. Tõnisson was also given the II category 3rd rate order. The largest number of decorations were granted for personal bravery, lower rank, i.e. the Cross of Freedom, II category 3rd rate. Among the holders of these, Karl Lipand also received the II category 2nd rate Cross, which has been issued in 29 cases only. Private Jaan Paap received the Cross of Freedom, II category, 3rd rate, posthumously.

Captain Jaan Puusild also got the Latvian 3rd-rate Order of Lācplēsis from our neighbours. In World War I, however, the 4th-rate Georg's Order was given to Hendrik Vahtramäe.

After the Soviet occupation that started in summer 1940, five men continued service in the Red Army or the Border Guard for some time. Many of the holders of the Cross served in the German army or the National Defence League during World War II.

Twelve holders of the Cross were repressed by the Soviet occupation authorities: M. Jürine, H. Kink, A.-L. Kolviko, A. Käspre, V. Männik, J. Naelaste, J. Schvede, J. Tammperre, A. Tenno, H. Vahtramäe, A. Viilip and T. Virula. A.-L. Kolviko was killed near Suure-Jaani and J. Tammperre perished in Viljandi. M. Jürine, A. Käspre, V. Männik, H. Vahtramäe and T. Virula were killed in the prison camps of Russia. But the political or economic pressure of the Soviet authorities concerned almost every one of them, excluding only those who had died earlier.

The last to leave our world was Jüri Naelaste in 1990, he was 95 then and he was also the one who lived to be the oldest among the Brethren of the Cross of Freedom associated with Suure-Jaani.

The last resting-place is known for most of the holders of the cross. 17 of them are buried in the Lutheran cemetery of Suure-Jaani and 2 men rest in the Orthodox cemetery of Suure-Jaani. The graves of the rest are in different other places in Estonia. One man died as a political refugee in Sweden. Five men rest in the unknown graves of Russia and Estonia.